

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

До дипломної (кваліфікаційної) роботи

Бакалавра

На тему :

«Соціальна держава: теоретичні моделі та виклики глобалізації»

Виконав студент IV курсу,

групи ФФІ-41с

спеціальності 052 політологія

Уршуляк.Ю.Т

Керівник : Іленьків Г. В.

Рецензент : Скочиляс Л.С.

Львів-2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ.....	7
1.1. Основи соціальної політики в історії політичної думки.....	7
1.2. Виникнення та розвиток ідеї соціальної держави	14
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ.....	21
2.1. Поняття, ознаки та функції соціальної держави.....	21
2.2. Генезис формування та розвитку соціальної держави	26
2.3. Типологія теоретичних моделей соціальної держави	31
2.4. Зарубіжні моделі соціальних держав	35
РОЗДІЛ 3. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ.....	38
3.1. Аналіз сучасної соціальної політики та системи соціального захисту населення в Україні.....	38
3.2. Особливості розвитку соціального підприємництва в Україні в умовах глобалізації.....	44
3.3. Характеристика діяльності вітчизняних інститутів громадянського суспільства як одного з основних компонентів соціальної держави.....	49
3.4. Проблеми розвитку України як соціальної держави в умовах глобалізаційних викликів	52
3.5. Шляхи побудови ефективної моделі соціальної держави в Україні.....	54
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальна держава – це високорозвинена, правова, демократична держава, яка розглядає людину найвищою соціальною цінністю, здійснює її права та реалізує свободи, створює гідні умови для життя, безпеки і добробуту, сприяє вільному розвитку та волевиявленню, самореалізації творчого та трудового потенціалу через політичну та ідеологічну багатоманітність, соціальну направленість економіки, реалізацію активної соціальної політики на умовах розвитку громадянського суспільства, дотримання принципів соціальної справедливості, рівності та соціальної відповідальності.

Питання побудови ефективної соціальної держави не втрачає своєї актуальності протягом тривалого періоду. Після зародження ідеї про соціальну державу до нинішнього часу проходили численні історичні зміни, а культурні та політичні погляди значно модифікувалися у свідомості людини. Та разом з тим, для нашої держави це питання актуальне як ніколи, зважаючи на складний період, який проходить Україна сьогодні. Питання взаємодії людини і держави турбують кожного громадянина. Політики часто це використовують у власній передвиборчій риторичі, говорячи про соціальний захист, задля своїх корисливих інтересів та реалізації політичних амбіцій.

Суспільні перетворення в Україні охоплюють організацію кардинальної зміни системи соціального розвитку і, в першу чергу, соціально-економічних відносин у країні. Питання соціальної політики є дуже значущими в період формування постіндустріального суспільства. Глобалізаційні процеси роблять проблеми ефективності функціонування суспільної сфери значущими факторами побудови соціальної економіки та задоволення гуманітарних та соціальних потреб людини.

Але мають місце негативні тенденції в соціальному розвитку нашої держави на нинішньому етапі, а саме: значне соціальне розшарування

населення, соціальна криза, невисокі показники тривалості та рівня життя населення. Все це свідчить, що проголошений Конституцією нашої держави курс на розбудову високорозвиненої соціальної держави в Україні є дуже потрібним і окреслює нагальну потребу у формуванні її ефективної моделі функціонування. Дієва та ефективна соціальна політика має стати міцною базою інноваційного, соціального розвитку держави, інтегрування до міжнародної спільноти, умовою для розбудови соціальної держави з конкурентоздатною економікою, спроможною забезпечити ефективний людський розвиток, високий рівень і якість життя українців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання сутності соціальної держави, виділення її основних теоретичних моделей та дослідження особливостей розвитку України як соціальної держави займалися такі науковці, як: О.С. Головащенко, Л.Я. Гончарук, В.В. Деріга, В.А. Коляденко, Н.М. Оніщенко, О.З. Панкевич, Н.М. Пархоменко, Т.В. Семигіна, А.О. Сіленко, Д.М. Сковронський, В.М. Співак, Л.О. Четверікова, І.В. Яковлюк та інші.

Тож, актуальність даної проблеми зумовила вибір теми дипломної роботи.

Метою дипломної роботи є дослідження сутності та основних теоретичних моделей соціальної держави, а також перспективи розвитку України як соціальної держави. Основними завданнями є:

- дослідити основи соціальної політики в історії політичної думки;
- розглянути особливості виникнення та розвитку ідеї соціальної держави;
- з'ясувати поняття, ознаки та функції соціальної держави;
- дослідити генезис формування та розвитку соціальної держави;
- розглянути типологію теоретичних моделей соціальної держави;
- охарактеризувати зарубіжні моделі соціальних держав;
- провести аналіз сучасної соціальної політики та системи соціального захисту населення в Україні;

- проаналізувати особливості розвитку соціального підприємництва в Україні в умовах глобалізації;
- надати характеристику діяльності вітчизняних інститутів громадянського суспільства як одного з основних компонентів соціальної держави;
- вивчити проблеми розвитку України як соціальної держави в умовах глобалізаційних викликів;
- запропонувати шляхи побудови ефективної моделі соціальної держави в Україні.

Об'єктом дослідження виступає соціальна держава, її теоретичні моделі.

Предметом дослідження дипломної роботи є стан та перспективи розвитку України як соціальної держави.

Методи дослідження. Методологічною основою стали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Використано універсальні методи дослідження – аналіз та синтез (при дослідженні понять «соціальна держава»); теоретичні методи – системний підхід (аналіз основних теоретичних моделей соціальної держави); історичний метод (проаналізовано особливості виникнення та розвиток ідеї соціальної держави); узагальнення (проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку України як соціальної держави в умовах глобалізаційних викликів), метод логічного аналізу (розглянуто основні шляхи побудови ефективної моделі соціальної держави в Україні). Також, було використано табличний метод.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні основних шляхів побудови ефективної моделі соціальної держави в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування наукових положень, обґрунтувань та висновків у практичній діяльності органів державної влади з метою розбудови розвиненої соціальної держави.

Інформаційну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних філософів, соціологів, політологів на вказану тематику; дані періодичних видань, навчальні підручники і посібники.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох структурованих розділів, висновків, списку використаних джерел та джерел.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

1.1. Основи соціальної політики в історії політичної думки

Держава, як кожна організаційна система, знаходиться у процесі безперервних еволюційних змін, що спричиняє зміни і трансформації державних функцій. Сучасний постіндустріальний світ розвиває нові тенденції в суспільно-економічному розвитку, виникають нові гуманітарні тренди, розвивається нова ментальність та духовні цінності.

Глобалізація розширює не лише фізичні кордони між країнами, вона лібералізує рух капіталів і товарів, гуманітарних цінностей, що в деякій мірі ускладнює роль держави як регулятора та координатора всіх суспільних процесів. Нині держава загалом реалізує декілька ключових функцій:

- виконує політичне управління суспільством, скеровує його на розв'язання життєво найважливіших питань функціонування та розвитку;
- займається питаннями оборони і безпеки, забезпечення непорушності кордонів, забезпечення економічної та політичної безпеки;
- розв'язує нагальні соціальні питання суспільства [8, с. 43].

Проте особливість державної організації суспільного життя пояснюється тим, що основою для всіх процесів виступає політична функція. Ключова роль політичної функції, в першу чергу, полягає у діяльності, направленій на формування та успішний розвиток демократичного суспільства [8, с. 44].

Фундаментальною основою функціонування держави виступає те, що вона повинна відображати і захищати інтереси всього суспільства. Іншими словами, основною завершальною метою реалізовуваної державою політики є досягнення загального суспільного блага, що охоплює сукупність цінностей і традицій, які стимулюють формування умов, сприяючих досягненню індивідуального та суспільного блага.

У свою чергу, соціальна політика виступає одним із найважливіших, конституційно визначених видів державної діяльності [8, с. 45].

Фундаментальні аспекти соціальної політики обмірковувались впродовж багатьох століть, що знайшло своє відображення у системі доктрин, теорій, концепцій стосовно суспільного устрою, соціальної співпраці, формування відносин між громадянами і державою.

Важливо зазначити, що соціально направлена діяльність мала місце у всі історичні періоди життєдіяльності суспільства. Приміром, у Кодексі Хаммурапі було зазначено, що у випадку стихійного лиха обов'язок суспільства – допомогти людям, які стали жертвами стихійного лиха, а Афіньська держава започаткувала пенсії для інвалідів війни та сиріт.

Соціальне страхування у Стародавньому Римі використовувалося різними колегіями, до яких входили їх члени на базі професійних, матеріальних і особистих інтересів. Приміром, у вимогах Статуту Ланувімської колегії (м. Ланувім, 133 р. н. е.) закріплювалося обов'язкове внесення грошових платежів, які призначалися для отримання спадкоємцем відповідної суми на поховання у випадку смерті члена колегії [16, с. 20].

Тож, дослідження теоретичних концепцій дозволяє виділити ряд важливих підходів до дослідження соціальної політики .

Важливо зазначити, що теорія соціального життя бере свій початок у Давній Греції. Так, одними з перших мислителів, які займалися соціальними питаннями в державі, виступали відомі античні філософи Сократ, Платон, Аристотель. Сократ вперше в історії європейської політичної думки заклав розвиток концепції договірних відносин між державою та її громадянами з метою задоволення потреб людей шляхом ухвалення справедливих законів. Його ідеї підтримав Платон, який, усвідомлюючи недосконалість державного устрою, демонструє свій зразок держави («ідеальна держава Платона»), яка вважається філософським прототипом соціальної держави. Аристотель акцентував увагу на соціальних аспектах життя, вважаючи за необхідне забезпечувати гідний рівень життя громадян справедливої держави. До

основних соціальних проблем, за Аристотелем, належать освіта, медицина, культурне виховання.

В період Середньовіччя соціальні ідеї розвивалися в руслі релігійних течій, в т. ч. християнських (Іоанн Златоуст, святий Павло, Августин Блаженний та ін.) [77, с. 736].

Так, з перекладу «Коментарів до Аристотелевої “Політики» Томи Аквінського нам стає відомим, що у період Середньовіччя ключовим завданням держави він розглядав забезпечення умов для гідного рівня життя населення [64, с. 218].

У період Відродження соціально-політичними проблемами цікавився Н. Макіавеллі. Суспільство, з його точки зору, розвиватиметься успішно тільки тоді, коли між його соціальними прошарками буде досягнуто згоди.

Значний внесок у розвиток соціальної утопії здійснив Т. Кампанелла, який склав свою програму суспільної соціальної трансформації, яка включала обов’язкову суспільну працю, розвиток освіти й науки, соціальну рівність [77, с. 736].

Потужний внесок у розвиток ідей соціальних трансформацій здійснили філософи періоду Нового часу. Наприклад, Томас Гоббс як зачинатель теорії суспільного договору ставить питання про благодійну діяльність держави як обов’язкову умову справедливого державного управління, наголошує на важливості ідеї справедливого оподаткування [26, с. 66].

Ж.-Ж. Руссо сповідував ідеї держави загального добробуту і суспільного договору, обов’язковою складовою яких були встановлення та реалізація соціальних прав людей.

Також, важливий внесок у розвиток соціальних ідей зробили такі мислителі, як Г. Гроцій, Ш.-Л. Монтеск’є, І. Кант, Й. Фіхте, Дж. Локк, І. Бентам. Завдяки їх ідеям, у 1789 р. було складено Декларацію прав і свобод людини, яка на офіційному рівні визначає коло соціальних прав людини і громадянина.

Ряд свідчень про такі важливі соціальні заходи збереглося ще з княжої доби (норми соціального співжиття), козацької держави (окреслювалася вільним соціальним ладом, дотриманням громадянських прав), територіальної роздробленості (знаменувалася поваленням кріпацтва та здобуттям селянством основних прав і свобод).

Визначальною рисою практично всіх теорій XVII – XVIII ст. є розгляд держави як універсальної інституції, яка має забезпечувати можливості матеріального й духовного розвитку своїх громадян [77, с. 737].

Розвиток теорії соціології в XIX – XX ст. також торкнувся проблем соціальної політики. Зокрема, Дж. С. Мілль виступав за проведення реформ в інтересах всіх суспільних прошарків населення, захищав пригноблене населення.

Тож, в цілому, велика увага в соціологічній думці XIX – XX ст. надавалася проблемі бідності, яка відіграло важливу роль у формуванні сучасної соціальної політики.

Але здебільшого у завершеному вигляді, соціальна політика впроваджується у рамках XIX-XX ст., коли розвинена частина міжнародної спільноти вже усвідомила не тільки важливість економічного, проте й соціального розвитку [3, с. 142].

Якщо розглядати підходи до вивчення явища соціальної політики в історії політичної думки, то значущою передумовою формування соціальної держави став розвиток політекономічних досліджень (А. Сміт, Д. Рікардо та ін.), які сформулювали думку про те, що в середовищі робітничого класу присутня реальна загроза соціальної і політичної стабільності. Тож, для покращення соціального становища робітників і зниження їхньої політичної активності були закладені основи нової соціальної політики.

Така політика передбачала створення значної частки середнього класу; дезорганізацію робітничого класу; нейтралізацію його політичної активності; створення соціальної бази підтримання соціал-демократичних ідей [44, с. 104].

Треба сказати, що Г. Брокгауз розглядає соціальну державу як «державу, яка власну відповідальність і свій вплив направляє на знищення суспільного зла й на усунення соціальних протиріч». Розглядаючи це поняття, слід зауважити, що воно не окреслює самого змісту соціальної держави, а тільки вказує на один із векторів її функціонування.

Своє тлумачення соціальної держави демонструє також Х. Цахер: «Соціальна держава – це організація, яка надає допомогу слабшому, прагне справедливо розподілити економічні блага у суспільстві, аби забезпечити кожній людині гідний рівень життя». Як бачимо, в порівнянні з Г. Брокгаузом, у Х. Цахера вже ведеться мова не лише про визначення мети соціальної держави (забезпечення кожній людині гідного існування), а й окреслення шляху досягнення мети, і навіть зазначено ключову ідею, на якій ґрунтується соціальна держава [37, с. 29].

Можемо відзначити, що для характеристики соціальної держави в її нинішньому тлумаченні, користуються такими поняттями, як: суспільне благо, справедливість та рівність.

Слід зауважити, що схожі терміни застосовуються упродовж усієї історії прав людини. Приміром, уже у Великій хартії вольностей 1215 р. зустрічаємо окремі ознаки соціальної орієнтації. Приміром, усьому вільному населенню Велика хартія вольностей гарантувала їхні звичаї й вільність. Тож, там проголошувалася гарантія особистого й майнового захисту від королівського свавілля.

У Декларації незалежності США від 4 липня 1776 р. було закріплено право суспільства на справедливу владу.

В ході Великої французької революції 26 серпня 1789 р. була ухвалена Декларація прав людини та громадянина. Проте, всьому суспільству Франції довелося пережити безліч соціальних потрясінь. Але й у діючій Конституції Франції, ухваленій 3 червня 1958 р., вказано, що французький народ є прихильником неухильного дотримання прав людини та принципів державного суверенітету [37, с. 31].

У преамбулі Основного Закону Німеччини 1871 р. роль держави розглядалась як «турбота про соціальне благо народу Німеччини».

Що стосується власне соціальної держави, то вперше на конституційному рівні Європи вона також виникла саме в Конституції ФРН. В цьому документі прямо зазначалося, що держава, яка ґрунтується на конституції та праві, має бути відповідальною за забезпечення в державі соціальної справедливості [37, с. 32].

Активно ведуть наукову дискусію поняття «соціальна держава» А.О. Сіленко та В.А. Коляденко на сторінках своєї монографії «Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід та перспективи для України». Науковці зазначають, що соціальна держава – це не просто держава загального добробуту, а саме нова якість, що дозволяє реалізовувати соціальні функції значно більш раціональніше та ефективніше [59, с. 10].

У свою чергу, Л. Я. Гончарук у власних наукових дослідженнях розглядає соціальну політику як процес застосування певної частини чистого грошового доходу на матеріальні та духовні потреби розвитку людини, групи людей і суспільства загалом [13]. На нашу думку, цей підхід викликає певні дискусії, адже соціальна політика вважається складним багатоаспектним поняттям, охоплює не тільки розроблення і фінансування соціальних програм, а й проведення різних заходів, в т. ч. формування необхідних умов для адаптації військовослужбовців до умов мирного життя; організацію ефективної співпраці органів місцевої з профспілками; надання підтримки сім'ям, попередження домашнього насильства; забезпечення гендерної рівності тощо.

Н.І. Єсінова пропонує тлумачити соціальну політику як стратегічний соціально-економічний вектор розвитку суспільства, який забезпечує їм гідний рівень, умови життя і праці, їх соціальну захищеність [21, с. 84]. Цей підхід, на нашу думку, є достатньо загальним та вимагає окреслення суб'єктів, механізмів формування та реалізації соціальної політики.

У своїх наукових роботах А. Колот висловлює думку, що соціальна політика – це продукт розвитку людської цивілізації, який формує передумови задля того, аби кожна людина вирішувала свої соціальні проблеми не сама, а з допомогою держави, комерційних організацій, інститутів громадянського суспільства [27, с. 14]. В той же час, дослідник не вказує, яким чином повинні розв'язуватися соціальні проблеми, за допомогою яких ресурсів, механізмів та інструментів.

В. Б. Тропініна розглядає соціальну політику як процес виконання соціальної функції держави [68, с. 5]. Водночас, дослідник не пояснює, в чому полягає соціальна функція держави, і як держава здійснює цю функцію.

Як бачимо, основний суб'єкт економіки в нинішніх умовах – держава. Вона, в першу чергу, встановлює і захищає умови економічної діяльності, ті «правила гри», відповідно до яких, діють всі економічні суб'єкти. Закони, процедури і правові норми, які встановлюються державою, мають обов'язковий характер. По-друге, держава формує і захищає через антимонопольне законодавство ринкове середовище. По-третє, держава за допомогою податкової системи і бюджету перерозподіляє грошові потоки, проводить економічне регулювання, створюючи об'єкти державної власності та управляючи ним. Держава повинна заохочувати бізнес-спільноту рахуватися з інтересами суспільства, стимулювати його до відповідальності за свій вплив на споживачів, найманих працівників, та навколишнє природне середовище [9, с. 83].

Останні події, які проходять як в Україні – військові дії, зростання чисельності людей, які потребують додаткової опіки зі сторони держави, демографічні проблеми, так й інших європейських державах – старіння населення, значна чисельність мігрантів, спонукають переглянути роль держави та механізмів, які можуть виступити інструментами підтримки соціальної стабільності.

Отже, важливо зазначити, що в останні роки у центр політичних дискусій майже у всіх державах світу виходять саме пріоритети соціальної

політики. І це цілком зрозуміло, адже від того, як живе і розвивається суспільство, залежить успіх та авторитет країни на світовому рівні.

1.2. Виникнення та розвиток ідеї соціальної держави

Процесам появи і розвитку соціальної держави характерна довга і нелегка історія, оскільки соціальні проблеми та шляхи їх розв'язання – це одвічний супутник функціонування суспільства та розвитку країни.

Ідейна база соціальної держави започаткована трактатами античних мислителів про ідеальний державний лад, яке створює суспільне благо для людства, де б їм було забезпечено гармонію, рівність, загальне процвітання. Фактично формування соціальної держави безпосередньо пов'язане із посиленням ролі держави в регулюванні суспільних відносин [70, с. 313].

Так, поняття «соціальна політика» виникло на межі XIX-XX ст., а в науковому середовищі з'явилося лише з 70-х рр. XX ст. Виникнення самого терміну «соціальна політика» пов'язана з формуванням у цей період в Європі теорії і практики соціальної держави.

Так, у науковий обіг термін «соціальна держава» запроваджено у 1850 році, після оприлюднення наукової праці Л. Фон Штейна «Історія соціального руху у Франції з 1789 року до наших днів» та «Вчення про управління та право управління з порівнянням літератури і законодавств Франції, Англії та Німеччини» [75, 76].

З точки зору Л. фон Штейна, захистити робітників від капіталу спроможна лише держава, бо що численніший такий клас, то бідніша держава [76, с. 575].

Найрадикальнішу теоретичну основу інтервенціоністської соціальної держави запропонував у 1879 р. німецький економіст, прихильник християнського соціалізму А. Вагнер. Його концепція ґрунтувалася на трансформації буржуазної держави на «державу загального добробуту, націоналізації залізниць, підприємств, банків і страхових установ». У кінці

XIX – поч. XX ст. в державі було сформовано і законодавчо встановлено заходи державного і суспільного характеру стосовно захисту незахищених прошарків населення. Так, приміром, у 1910 р. у Німеччині було запроваджено державне пенсійне страхування [70, с. 313].

Ідеологічним підґрунтям «соціальної держави» виступили погляди Дж. Кейнса, який пояснив важливість державного втручання в соціально-економічну галузь для запобігання соціально-економічним кризам, безробіттю [44, с. 97].

Поняття «соціальної держави» було запропоновано у 1929 р. німецьким державознавцем Х. Хеллером і з часом набуло поширення у Європі [70, с. 314].

Вказані політико-правові ідеї виступили передумовою для формування сучасної концепції соціальної держави [64, с. 219].

У США ідея соціальної держави була усвідомлена дещо пізніше, ніж у європейських державах, адже ментальна свідомість американського суспільства була направлений у бік індивідуалізму.

Потужним поштовхом для розвитку концепції соціальної держави виступила світова економічна криза 1929–1933 рр. «Новий курс» президента Ф. Рузвельта у США охопив законодавче встановлення прав працівників на колективний договір та створення профспілок і участь у них, загальнодержавні заходи по боротьбі з безробіттям, допомогу фермерам, заборону дитячої праці і зменшення тривалості робочого дня, введення пенсії по досягненню відповідного віку. Це був американський варіант інтенсивного введення концепції соціальної держави, аби запобігти ймовірній соціальній революції. І як результат, сформував ключові напрями соціальної політики США.

Важливу роль у західних державах відіграв так званий «План Беверіджа», презентований у кінці 1942 р. британському парламенту очільником одного з його комітетів У. Беверіджем. Він стосувався нової організації системи соціального забезпечення шляхом розширення

соціального страхування, через охоплення ним практично всього населення держави, а також за допомогою гарантування відповідного середнього доходу, достатнього для підтримки життєдіяльності. Основою плану виступав безпосередній зв'язок соціальної політики з державною політикою, гарантування зайнятості. Мова також велася про створення безкоштовної та доступної для всіх громадян державної медичної системи, контроль за розміром заробітної плати та рівнем цін, зменшення обсягів приватної власності тощо. «План Беверіджа» використовувався у соціальній політиці післявоєнних урядів Бельгії, Данії і Нідерландів, в процесі створення нинішньої соціальної політики Швеції, найліпшої в Європі [70, с. 314].

Після завершення Другої світової війни концепція соціальної держави отримала своє закріплення в конституціях низки держав Західної Європи.

Право на соціальний захист було проголошене в Загальній декларації прав людини ООН від 10 грудня 1948 р.

Також, ст. 1 Основного Закону Іспанії 1978 р. проголошує, що Іспанія виступає соціальною, правовою та демократичною країною, ключовими цінностями якої визнаються свобода, соціальна справедливість та рівність.

Конституція Німеччини розглядає сутність соціальної держави як гарантування належного рівня життя, соціальної рівності, гідного соціального забезпечення. У Конституції Франції зазначено, що вона виступає демократичною і соціальною республікою [44, с. 98].

Соціально-правова направленість стала основним змістом функціонування більшості країн світу.

У кінці ХХ ст. в європейських державах, США і Канаді склалася система суспільних відносин, яку стали називати державою загального добробуту. Вона побудована на основі принципу соціальної направленості державної політики на підвищення добробуту широких мас населення. Найбільш відомі моделі держави загального добробуту одержали назви ліберальної (англо-американська, англо-саксонська), консервативної (франко-германська), соціал-демократичної (скандинавська модель).

Прикладом впровадження першої вважаються США, Великобританія, Канада та Австралію [70, с. 315].

Вказана модель ще одержала назву позитивної держави соціального захисту, де розміри соціальних допомог обмежувалися для запобігання гострих соціальних конфліктів у суспільстві.

Другим типом прийнято називати державу соціальної захищеності, яка проголошує необхідність забезпечення прожиткового мінімуму для кожної людини, подолання бідності за допомогою соціального страхування. Такий тип держави втілений у таких європейських державах, як Німеччина, Франція, Італія, Бельгія й Австрія («франко-германська модель»).

Третій тип держави загального добробуту – північноєвропейська модель (скандинавська) – реалізує соціальну політику, направлену на формування рівних умов життя для всього суспільства за допомогою регулювання доходів, здійснення громадського контролю над елітою. Мова йде про Скандинавські держави [70, с. 316].

Треба сказати, що сучасна неоліберальна модель (Велика Британія, США) передбачає створення ефективних умов для розвитку інноваційного підприємництва. В умовах цієї моделі, середній клас заохочується до активної діяльності з метою досягнення власного добробуту, а роль держави полягає у забезпеченні умов для підвищення доходів.

Сучасна континентальна європейська модель спирається на цінності сімейного добробуту. Разом з тим, зосередження уваги на сімейному добробуті доповнюється переважанням державного соціального страхування.

Скандинавська модель (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія) передбачає взяття на себе державою багато завдань, які спрямовані на досягнення наступних ключових цілей: зміцнення інституту сім'ї; зниження фінансового тягаря та розширення особистої незалежності. Скандинавські держави визначаються високим рівнем соціальної допомоги дітям, людям з інвалідністю та людям пенсійного віку. Водночас, високі податки вважаються основним недоліком вказаної моделі соціальної держави, адже

чинять достатньо високе податкове навантаження, в першу чергу, на середній клас суспільства.

Скандинавські держави входять до числа невеликої кількості держав, що досягнули значного зменшення дитячої бідності та бідності людей похилого віку [70, с. 317].

У наш час соціальна держава передбачає, в першу чергу, обов'язок законодавця створити умови для забезпечення належних умов життя для всього суспільства. Держава постає інстанцією вирішення соціальних суперечностей, введення в дію таких рішень, які б позитивно сприймалися різними прошарками суспільства [44, с. 100].

Як стверджує Дж. Вейт-Вілсон, соціальна держава – це держава, яка безпосередньо або опосередковано гарантує своїм громадянам потрібний мінімум добробуту і покликана полегшити вплив ринкових важелів [7].

До того ж, соціальна держава – це держава, яка приймає на себе низку соціальних обов'язків і несе відповідальність за їхню реалізацію перед суспільством. Соціальна держава бере на себе обов'язок допомагати громадянам у досягненні соціальних благ, прямо зайнята соціальним забезпеченням і обслуговуванням населення; прагне до налагодження співробітництва між різними верствами населення.

Українські науковці визначають соціальну державу як державу, в якій превалює верховенство права і його основою виступають ідеї демократії, соціальної рівності, гуманності, соціальної справедливості, гарантування безпеки й додержання вимог законів самою державою [12].

Так, Ю.С. Шемшученко розглядає соціальну державу в контексті конституційно-правового статусу держави [66, с. 243].

О. Скакун чітко, детально й комплексно доводить, що соціальною вважається така держава, яка приймає на себе турботу про соціальний добробут громадян, виконує функцію економічного регулювання, проголошує дотримання екологічних норм, забезпечує захист всіх верств суспільства тощо [61, с. 208].

У такому контексті ми погоджуємося з точкою зору І. Яковюка, який вірно стверджує про єдність правових, демократичних і соціальних дефініцій у тлумаченні сутності держави та прав людини. «Як демократична, вона проголошує свободу як важлива соціальну цінність. Як правова, – вона забезпечує організацію суспільного і державного життя на основі врахування принципів права. Як соціальна – розглядає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу людям, які перебувають у складних життєвих обставинах, перерозподіляє всі економічні блага згідно з принципом соціальної справедливості» [79, с. 98].

Загалом, світова політична й економічна думка підтверджує те, що сучасне розвинене суспільство базується на трьох основних постулатах: у політичній сфері – громадянське суспільство; в економічній – інноваційне, соціально-спрямоване підприємництво; у соціальній сфері – соціальне партнерство.

В Україні останнім часом формуються стратегії соціально-економічного розвитку на загальнодержавному і місцевому рівнях, проекти інтегрованого розвитку міст, проекти стратегічного планування в ОТГ.

Проголошений Основним Законом курс на розбудову високорозвиненої соціальної держави в Україні є дуже важливим і потребує вдосконалення її сучасної моделі.

Отже, підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що ідея соціальної держави з'явилася ще в античний період, які значно збагатили та розвинули перспективні ідеї соціальної держави, а подальший розвиток ідейного підґрунтя соціальної держави став співзвучним сучасним завданням формування, забезпечення та ефективного функціонування соціальної держави.

Таким чином, соціальна держава – це демократична держава, яка реалізує соціальне забезпечення за допомогою здійснення дієвої та ефективної соціальної політики. Вона втілюється в ефективних соціальних програмах, виконує правову роботу стосовно регулювання соціальних

відносин у суспільстві, особливо по відношенню до незахищених верств населення, на базі принципів справедливості та соціального партнерства усіх членів суспільства. А тому побудова соціальної держави вважається передумовою і гарантією виконання конституційного права громадян на соціальний захист та забезпечення.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

2.1. Поняття, ознаки та функції соціальної держави

Сьогодні, коли Україна розвивається як соціальна держава, політика якої прямо направлена на створення достатніх умов для повноцінного розвитку людини й офіційно закріплена на законодавчому рівні, з'являється посилений теоретичний інтерес до визначення поняття «соціальна держава» [64, с. 217].

Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року у ст. 22 закріплює, що кожна людина як член суспільства, наділяється правом на соціальне забезпечення і на реалізацію важливих для підтримки її гідності і з метою розвитку її прав у соціально-економічній, політичній і культурній сферах. Статтею 25 Загальної декларації прав людини закріплено, що кожна людина наділяється правом на такий життєвий рівень, що охоплює їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, яке є необхідним з метою підтримки здоров'я і добробуту людини та її сім'ї [22].

Концепція соціальної держави взята за основу й у Конституції України. Так, ст. 1 Основного Закону України проголошує, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [29]. Конституція України створила передумови для розбудови України як соціальної держави. Соціальною визнається така держава, в якій людина вважається найвищою соціальною цінністю. Така держава свою роль вбачає в забезпеченні громадянської злагоди в суспільстві, надає соціальну допомогу індивідам та іншим громадянам, які знаходяться у складній життєвій ситуації, для забезпечення кожній людині гідного рівня і якості життя [10, с. 15].

Визначення поняття «соціальна держава» ні Конституція України, ні жодний інший законодавчий документ не надає.

У науковій літературі є різні підходи до тлумачення поняття соціальної держави. Розглянемо деякі з них.

А.Р. Крусян стверджує, що соціальна держава – це держава, політиці якої властива соціальна направленість, яка виражається у підтримці державою розвитку громадянського суспільства, формуванні необхідних умов для реалізації соціально-економічних, політичних і культурних прав людини, гарантуванні їй соціального захисту, на базі принципів справедливості, пропорційності та гармонійного поєднання інтересів суспільства і людини [33].

Соціальну державу Д.М. Сковронський визначає як тип держави, якій притаманні всі правові аспекти соціальної регуляції, єдина соціальна політика направлена на всіх членів суспільства, присутні бюджетні соціальні виплати та державні системи соціального захисту і соціального забезпечення, а також має місце чітка відповідальність держави за рівень добробуту громадян [63, с. 16].

В.М. Співак вказує на те, що соціальна держава, реалізуючи свої цілі у формі правової державності, рухається у напрямку гуманізації суспільних відносин за допомогою розширення прав людини на умовах справедливості [67, с. 9].

Тож, соціальна держава – це та держава, яка ставить найвищою цінністю соціальну справедливість. Це така форма суспільства, яка спроможна забезпечити соціальний прогрес. Це та держава, яка ставить перед собою у пріоритет, в першу чергу, соціальний захист громадян, уникнення соціально-економічних конфліктів та забезпечення гідного життя громадян шляхом додержання соціальних стандартів.

Соціальна держава захищає права, свободу, інтереси всіх її громадян і виступає інструментом зняття соціальної напруженості в країні. Вона приймає на себе обов'язок піклуватись про соціальну справедливість, благополуччя громадян, їхню соціальну захищеність [9, с. 84].

Аналіз соціальної держави дозволяє виділити ряд її специфічних ознак, якими вона характеризується.

В першу чергу, слід виокремити групу рис соціальної держави, які вважається умовами для її функціонування. До таких входять правова і демократична природа держави, потужна економіка та розвинене громадянське суспільство [4, с. 8].

По-друге, виокремимо групу ознак, які визначають спроможність соціальної держави ефективно реалізовувати соціальну політику: розвинене і стабільне соціальне законодавство, на базі якого здійснюється ефективна соціальна політика держави; активна політика перерозподілу соціальних та економічних благ тощо.

По-третє, важливу групу ознак соціальної держави складають наступні: гарантованість прав і свобод, які дозволяють забезпечити гідний рівень життя; доступність соціальної підтримки для різних прошарків суспільства; гарантованість і відповідальність держави за проведення соціальної політики, направленої на досягнення матеріального добробуту для всього населення [4, с. 9].

По-четверте, слід виокремити групу ознак, які демонструють прагнення соціальної держави сприяти політичній й соціально-економічній стабільності в суспільстві. До таких ознак входять такі: об'єднання політичних сил; представлення інтересів суспільства; низький рівень соціального розшарування у суспільстві; соціально направлена економіка тощо [4, с. 9].

По-п'яте, важливою ознакою соціальної держави виступає соціальне забезпечення у випадку втрати роботи, на випадок хвороби, нещасного випадку та у старості.

Як стверджує К.А. Марков, до ознак соціальної держави також слід включити такі, як: соціальна справедливість, що гарантує індивідуальну свободу й рівність, гідний рівень матеріального благополуччя, наявність налагодженого, ефективного й легкодоступного юридичного механізму реалізації й захисту прав і свобод людини [37, с. 34].

Поряд з цим, слід зауважити, що соціальна держава окреслюється не тільки її ознаками, а ще й умовами її функціонування.

Найважливішою умовою виступає наявність правової держави, які відповідальна за повне забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Другою умовою соціальної держави вважається існування громадянського суспільства, яке виступає умовою існування соціальної держави.

Ще однією значущою умовою соціальної держави є наявність середнього класу, який є основою міцності соціальної держави та ефективного розвитку громадянського суспільства [37, с. 34].

Отже, соціальна держава – це основана на принципах соціальної справедливості та свободи демократична, правова держава, у якій гарантовані гідний для людини рівень життя, соціального забезпечення, високий рівень матеріального благополуччя із метою підтримки політичної та соціально-економічної стабільності у суспільстві [37, с. 35].

Зауважимо, що соціальна держава функціонує на основі дотримання певних принципів .

Отже, принципами соціальної політики держави: забезпечення соціальної справедливості у суспільстві та соціальної безпеки; розвиток соціального партнерства; гарантування доступності освіти та охорони здоров'я громадян; пенсійне забезпечення; створення умов для свободи вибору професії, місця проживання тощо [5].

Соціальна держава – це держава, яка прагне забезпечити кожній людині гідні умови життя, соціальну захищеність, рівність життєвих шансів, можливості для самореалізації. Діяльність такої держави направлена на загальну користь, утвердження в суспільстві соціальної справедливості. Вона нівелює майнову та соціальну нерівність, надає допомогу слабким і знедоленим, піклується про працевлаштування кожного або іншого джерела існування, дбає про збереження миру в суспільстві, формуванні сприятливого для людини життєвого середовища [9, с. 85].

Метою соціальної політики держави є забезпечення гідного рівня життя населення та соціального розвитку суспільства.

Мета існування соціальної держави досягається завдяки п'ятьом ключовим функціям. Це: 1) соціальний захист у різних випадках життя; 2) забезпечення суспільними благами, зокрема: підтримка культури, освіти і науки, охорони здоров'я, природного середовища; 3) розвиток економіки, який передбачає здійснення антимонопольної політики, підтримки підприємництва, розвиток ринкових інституцій; 4) підтримка стабільності за рахунок стабілізації рівня цін, забезпечення зайнятості, контроль за ціноутворенням; 5) проведення економічного моніторингу, за формуванням і впровадженням державних програм та підтримкою пріоритетних галузей і економіки [34, с. 283].

Суб'єктами соціальної політики в державі виступають державні органи, асоціації роботодавців, профспілки, бізнес-структури (підприємства, організації), громадські організації, громадяни.

Об'єктами соціальної політики є працездатне населення та непрацездатне, соціально вразливі верстви населення [5].

Функціями соціальної держави є ключові напрямки діяльності держави, які відображають її сутність [10, с. 17].

Основними напрямками функціонування сучасної соціальної держави є заходи направлені на заохочення економічного зростання; перерозподіл національного доходу на користь соціально незахищених верств населення; розвиток доступних для всіх прошарків суспільства охорони здоров'я, освіти, культури [9, с. 84].

Отже, правильним є твердження про соціальну державу, як про спроможність проводити сучасну соціальну політику: допомагати з працевлаштуванням населення, забезпечувати дотримання права людини, створювати доступні медичну та освітню системи, систему соціального забезпечення, підтримувати незахищені прошарки населення тощо [62, с. 123].

Таким чином, зважаючи на вищенаведене, можемо підсумувати, що соціальна держава – це держава, політика якої носить соціальну направленість, яка виражається у соціальному обслуговуванні державою громадянського суспільства, формуванні необхідних умов для реалізації прав і свобод людини, гарантуванні соціального захисту людини, на основі принципів справедливості, рівності та гармонійного поєднання інтересів суспільства і людини.

2.2. Генезис формування та розвитку соціальної держави

Найдревніші відомості про соціальну допомогу збереглися ще з часів Давнього Єгипту, де у XXVII – XXV ст. до н. е. у храмах безкоштовно роздавали голодуючим хліб.

Перші паростки соціальної політики закладені в період формування перших держав та формування нормативно-правових документів, з-поміж яких важливе соціальне значення мали наступні: 1) трактат «Арт-хашастра» (IV – III ст. до н. е.) – пам'ятка староіндійської економічної думки, де вказувалося, що «сила держави – у людях, тож правитель має піклуватися про задоволення їх потреб»; 2) Кодекс законів вавилонського царя Хаммурапі (1792–1750 рр. до н. е.), який сформулював постулат про те, «аби сильніший не принижував слабшого, щоб до сироти та вдови зі справедливістю»; 3) норми Статуту ланувімської колегії (133 р. н. е.), що означало внесення грошових платежів, які спрямовуватимуться на отримання спадкоємцями для поховання у випадку смерті члена колегії.

На рубежі другого тисячоліття (X ст.) ідеологія соціальної політики європейських країн склалася під впливом церкви та держави. Соціальна політика правителів здійснювалася в основному у вигляді «батьківської» турботи про свій народ, що передбачало роздачу милостині, (роздачу продуктів харчування в часи голоду та війн, надання місць для тимчасового

проживання і медичної допомоги), деколи мова велася про демонстрацію «ідеального» правосуддя [77, с. 732].

Також, церкви та монастирі активно приєднувалися до будівництва лікарень, освітніх установ, матеріально підтримували непрацездатних тощо.

Тож, у X–XV ст. розвиток соціальної політики окреслювався повсюдним залученням церкви до соціальних та благодійних проектів.

Починаючи з XVI ст. в Європі створюються закони проти незахищених верств населення, зокрема: жебраків, сиріт і хворих, організуються спеціалізовані пенітенціарні установи, зокрема «усмиряючі» і прядильні будинки, в які відсилають насильно. Наприклад, в Англії з 1531 р. надали дозвіл просити милостиню лише інвалідам і людям похилого віку, а з 1536 р. бідні люди підпадають під відповідальність. Схожі закони ухвалюють Франція і Німеччина [77, с. 733].

Примітно, що держава у вказаний період не виконує прямих соціальних функцій, проте активно підтримує їх розвиток в суспільстві. В першу чергу, це проявляється в започаткуванні створення медичних установ, лепрозоріїв, будинків для людей з інвалідністю.

Водночас, в багатьох країнах центром соціальної діяльності виступають церкви та монастирі [77, с. 733].

Одним із визначних соціальних досягнень того періоду є запровадження у 1681 р. у Франції пенсійного забезпечення, яке розповсюджувалося на моряків та стало фундаментом для подальшого розвитку пенсійних систем.

Отже, період XVI – XVII ст. увійшов в історію як час бурхливого розвитку держави як суб'єкта соціальної політики. Але, соціальна діяльність держави вважалася не обов'язком, а актом благодійної діяльності очільника держави.

З XVII ст. поступово держава починає розглядатись як один із соціальних інститутів, який несе відповідальність за задоволення соціальних потреб усього суспільства.

З кінця XVIII ст. відбувається становлення державно-адміністративної системи суспільної опіки, виникають ідеї соціального страхування [77, с. 734].

У найрозвиненіших державах Європи – в Англії і Франції – добровільне страхування дуже поширилося ще з середини XVIII ст. В Англії, приміром, з'явилися «дружні товариства», головним завданням яких виступала взаємодопомога у разі настання нещасних випадків, внаслідок захворювання чи смерті. У кінці XVIII ст. і впродовж першої половини XIX ст. професійні робочі союзи виникають в усіх розвинених державах Європи та Америки. Розвивається страхування не тільки робітників, але і їхніх родин; подекуди проводиться страхування від безробіття.

Наступний етап розвитку соціальної політики припадає на другу половину XIX ст. і пов'язаний з переходом соціальних функцій суспільства до держави. Цей період розвитку соціальної політики пов'язаний з утворенням у Швейцарії 1863 р. товариства Червоного Хреста як особливої інституції, яка організовувала шпиталі, пункти харчування, надавала допомогу пораненим у збройних конфліктах, інвалідам та сиротам.

В епоху індустріального розвитку країн при гільдіях та ремісницьких цехах організовувалася взаємодопомога у випадку каліцтва та нещасних випадків на роботі. Стали розвиватися такі форми соціальної підтримки, як пенсійне забезпечення, зокрема державних службовців (1790 р.), військовослужбовців (1831 р.), а пізніше і службовців органів місцевої влади, банків, залізниці. На законодавчому рівні обов'язкове державне соціальне страхування було запроваджено в Німеччині у 1883 р.). згодом схожі закони були ухвалені в інших європейських державах: в Англії в 1911–1913 рр. запроваджено страхування у зв'язку з безробіттям, хворобою та інвалідністю; у Франції у 1911 р. ухвалено закон про страхування, у 1929 р. – закон про страхування внаслідок хвороби; у Швеції у 1913–1915 рр. прийнято закон про обов'язкове державне соціальне страхування у випадку настання старості та інвалідності [77, с. 735].

Світова економічна криза 1929–1933 рр. сприяла законодавчому закріпленню на загальнодержавному рівні соціальних прав та гарантій.

У ХХ ст. системи соціального страхування введені практично в усіх країнах світу.

Із середини 90-х рр. ХХ ст. виникли нові погляди на соціальну роль держави.

У цей період, все більший обсяг соціальної відповідальності проявляють роботодавці та бізнес-структури, збільшуються масштаби діяльності міжнародних організацій у соціальній сфері [77, с. 735].

Трансформаційні етапи системи соціальної політики в Україні можемо розглянути у Додатку Г [4, с. 10].

Так, досліджуючи історію української державності, важливо почати з того, що, безперечно, Декларація про державний суверенітет України була підґрунтям для побудови соціальної, правової держави. У ній були закріплені основні засади політичного, економічного, соціального і духовного розвитку українського народу та пріоритетність забезпечення прав і свобод людини. Слід зазначити, що фундаментом законодавчого забезпечення вітчизняної соціальної сфери виступили міжнародні законодавчі документи, направлені на забезпечення прав і свобод людини. Це, наприклад, Загальна декларація прав людини, в якій закріплена важливість захисту прав людини. Європейський кодекс соціального забезпечення, що стверджує про важливість узгодження відрахувань на соціальне забезпечення в державах – членах Ради Європи; Європейська соціальна хартія, в якій зазначено, що реалізація соціальних прав має здійснюватися без жодної дискримінації [25, с. 62].

Слід зазначити, що на особливу увагу заслуговує ухвалений у липні 1991 р. Закон України «Про мінімальний споживчий бюджет», адже саме бюджет виступає основою для розрахунку соціальних виплат [47].

Важливим етапом формування вітчизняної системи соціального забезпечення населення України було прийняття 21 грудня 1993 р. Концепції

соціального забезпечення населення України. У цьому документі закладено правові основи соціального забезпечення населення.

З ухваленням Конституції України було розроблено Основні напрями соціальної політики на 1997–2000 роки. Було закріплено стратегічні цілі та ключові завдання соціальної політики на вказаний період часу [48].

Згодом було ухвалено Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, закони «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» тощо.

А 24 травня 2000 р. Президент України видав указ «Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року» [48].

Впродовж 2003–2005 рр. було ухвалено закони щодо реформування механізму пенсійного забезпечення, також важливим стало те, що було визначено основи надання соціальних послуг у Законі «Про соціальні послуги», а також ухвалено ряд законів, направлених на захист деяких категорій громадян, а саме: діти війни, діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, громадяни без постійного місця проживання тощо.

У Концепції реформування системи соціальних послуг, ухваленій у 2007 р. вказується, що за останні десять років було ухвалено більше двадцяти законів, якими встановлено державні гарантії стосовно надання соціальної багатьом категоріям населення. Вказаною Концепцією було окреслено цілі, завдання та стратегічні напрями реформування системи соціальних послуг.

У серпні 2012 р. було прийнято Стратегію реформування системи надання соціальних послуг. З-поміж завдань Стратегії – розроблення механізму запобігання появи складних життєвих обставин, модернізація існуючої інфраструктури соціальних послуг та забезпечення посилення статусу соціальних працівників.

Згодом, 25 серпня 2015 р., було ухвалено Національну стратегію у сфері прав людини. З-поміж очікуваних результатів впровадження Стратегії в соціальній сфері – формування ефективної системи соціального захисту.

Безумовно, система соціального забезпечення населення, що впродовж довгого часу не є ефективною, вимагає кардинальних змін та запровадження нових механізмів регулювання [25, с. 65].

Крім того, 17 січня 2019 р. було ухвалено новий Закон України «Про соціальні послуги». Закон окреслює основні організаційні та правові основи надання соціальних послуг [53].

Отже, запорукою ефективного вдосконалення соціальної політики в нинішніх умовах є ефективний, узгоджений, детально спланований перехід, від удосконалення законодавства до його детального та ефективного виконання всією системою суб'єктів, які співпрацюють під час надання соціальних послуг.

2.3. Типологія теоретичних моделей соціальної держави

Модель соціальної держави розглядається як поєднання основних інститутів соціального захисту (страхування, соціальна допомога, соціальне забезпечення, медична допомога й освіта) та механізм співпраці з громадянським суспільством, соціальним підприємництвом [72, с. 82].

Сьогодні виділяють значну кількість класифікаційних моделей соціальної держави. Залежно від еволюції соціальних функцій і ускладнення функціональних систем держави, то західні науковці (Г. Ріттер, Дж. Роулз та інші) виділяють наступні типи соціальної держави:

– позитивна держава (США), якій притаманний найменший рівень втручання держави в економіку та соціальну політику. Вона направлена на додержання індивідуалізму й захист корпоративних інтересів (соціальна політика держави постає у якості засобу контролю);

– власне соціальна держава (Великобританія), яка встановлює гарантований мінімальний рівень життя й рівність шансів для всіх (соціальна політика країни як інструмент забезпечення зайнятості);

– держава добробуту (Нідерланди), яка забезпечує гідний рівень життя та закріплюється максимальний ступінь прибутків, знижується різниця в доходах, гарантується повна зайнятість (соціальна політика держави постає як інструмент забезпечення «рівності») [37, с. 33].

Г. Віленський і Ч. Лебо виокреслили «інституціональну» та «залишкову» моделі. Різниця між ними пояснюється неоднаковими масштабами державного втручання у соціально-економічну галузь: у «залишковій» моделі заходи соціального забезпечення направлені на найбільш бідні верстви населення, за умов досить слабо вираженої прогресії податків. У державі «інституціональної» моделі заходи соціальної допомоги направлена на ширше коло людей і реалізується за рахунок податків, які справляються на основі досить високої прогресії.

Т. Тілтон, Н. Ферніс у 1977 р. виокремили три моделі соціальної держави:

1. «Позитивна держава соціального захисту» (англо-американська й англо-саксонська моделі) – спрямована на встановлення однакових шансів та можливостей на життя і добробут для усіх громадян. Соціальне забезпечення ґрунтується на індивідуалізмі та захисті корпоративних інтересів. Соціальна політика виступає тільки інструментом контролю, запобігання соціальних конфліктів.

2. «Держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», – організовує умови повної зайнятості та гарантує всім громадянам одержання доходів, які є не меншими за прожитковий мінімум. Вона ставить собі за мету ліквідацію бідності через соціальне страхування.

3. «Соціальна держава загального добробуту» («держава загального добробуту» – створює повну зайнятість, нівелює відмінності в доходах усіх

членів суспільства. Соціальна політика направлена на формування рівних життєвих умов та шансів для всіх людей суспільства [72, с. 83].

Г. Еспін-Андерсон у науковій роботі «Три світи держави-добробуту» (1990) виокремлює ліберальний, консервативно-корпоративістський і соціал-демократичний типи. Так, ліберальний режим спрямовує соціальні програми на найнезахищеніших, консервативний – орієнтується на звичайну структуру сім'ї, а соціал-демократичний режим гарантує універсалізм соціальних прав.

Корпоративістська модель соціальної держави, з точки зору Г. Еспін-Андерсона, вважається «перехідною» між «соціал-демократичною» та «ліберальною» моделями [72, с. 83].

Британський професор Н. Гінсбург розглядає у якості четвертого типу британську ліберально-колективістську державу загального добробуту [72, с. 84].

В українській політико-правовій думці склалися декілька підходів до класифікації моделей соціальної держави. Зокрема, О. Новікова, А. Сіленко, Л.О. Четверікова називають дві основні моделі: ліберальну (залишкову) та соціально-демократичну [40; 60; 74]. І. Козаченко та В. Ніколаєвський пропонують класифікувати моделі на неоліберальну, соціально-католицьку та соціально-демократичну [26].

В. Намчук виокремлює патерналістську, корпоративістську та етатистську моделі соціальної держави [39, с. 219–220]. Патерналістській моделі властиве прагнення досягнути ефективності, користуючись фондами для забезпечення найбільш нужденних верств населення державної допомоги. Вона характеризується невисоким ступенем участі держави у розв'язанні соціальних проблем. Ключовими умовами існування моделі є незначне втручання держави в ринкову економіку. Корпоративістській моделі властива законодавчо визначена співучасть державних і громадських інститутів у розв'язанні соціальних проблем. Етатистська модель передбачає розширену участь держав у соціальному забезпеченні [39, с. 221].

У наш час популярними є англо-саксонська, європейська, східно-азіатська моделі і скандинавська модель.

Європейська модель впроваджувалася в окремих державах континентальної Європи: Німеччини, Австрії, Франції, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії; англо-саксонська модель – в США, Канаді, Ірландії, Австралії, Нової Зеландії, Великобританії; східно-азіатська – в Японії, Південній Кореї, Гонконгу, Сінгапурі; скандинавська – в Швеції, Данії, Норвегії та Фінляндії [2, с. 96].

Англо-саксонська модель, направлена на ринковий розподіл доходів за умов мінімального втручання держави в їх регулювання. Ця модель передбачає діяльність розвинених громадських організацій, які захищають інтереси суспільства.

Великобританії характерна розвинена система соціального захисту. Відмінною рисою США є відсутність єдиної загальнодержавної системи соціального захисту. Є велика кількість дрібних програм соціальної допомоги, направлених на вузьке коло одержувачів.

В умовах європейської моделі, держава підтримує, гарантує і захищає шляхом законодавчих норм та інституцій ефективну роботу, організовуючи умови для підвищення добробуту всіх соціальних верств суспільства [2, с. 96].

Для скандинавської моделі властиве менше майнове розшарування, високий рівень податкового навантаження і прогресивний прибутковий податок, який обумовлює вирівнювання доходів населення [2, с. 97].

У європейській і скандинавській моделі при високому рівні розвитку державного соціального страхування роль приватного страхування (особливо в скандинавській моделі) незначна. Разом з тим, держава формує сприятливі умови з метою розвитку приватного страхування шляхом зменшення податкового навантаження.

В умовах східно-азіатської моделі інституційно визначені загальне страхування на право одержання медичної допомоги та пенсійне

страхування. Так, Японії соціальному страхуванню підлягають всі особи найманої праці.

В. Гойман, приймаючи за критерій поділу рівень доходів, називає чотири типи соціальної держави:

1) егалітарний – усі члени суспільства одержують рівні блага, тож, в економічному аспекті всі є рівними;

2) «роулсіанський» тип, соціальної держави, направленої на максимальне створення корисності для незахищених верств населення;

3) утилітарний тип означає максимізацію корисності для всього населення. Іншими словами, більшу частину суспільного багатства має одержувати той, хто приносить більшу користь;

4) тип соціальної держави, спрямованої на класичну ринкову модель [11, с. 139].

Отже, сьогодні не існує якоїсь універсальної соціальної моделі. Зважаючи на історичні, культурні відмінності кожна соціальна модель держави оригінальна та неповторна, а також заслуговує на існування.

Але в будь-якому разі соціальна держава в нинішніх умовах передбачає, з однієї сторони, наявність сильної держави, спроможної нести відповідальність за своїх громадян, а з іншої – наявність розвинутих інститутів громадянського суспільства спроможних ефективно здійснювати контроль за діяльністю держави.

2.4. Зарубіжні моделі соціальних держав

В сучасному вітчизняному суспільстві відмічається посилений інтерес до соціальної галузі та вагомих життєвих потреб кожної особи. Діюча державна модель соціальної політики містить багато суперечностей із цілями постіндустріального розвитку економіки та суспільства. Все це призводить до поширення бідності та погіршення рівня і якості життя населення. Така соціальна політика не здатна ефективно перерозподілити ресурси на користь

найменш захищених прошарків населення. Відсутність чітко визначених стратегічних пріоритетів соціальної політики призводить до розпорошення фінансових ресурсів та знижує ефективність соціальних програм. Як бачимо, державна соціальна політика в Україні потребує вивченню зарубіжного досвіду та його імплементації до української дійсності.

Отже, у міжнародній соціальній практиці найбільш використовуваними є три моделі соціальної політики: ліберальна; континентально-європейська і скандинавська [31].

Ліберальна політика базується на пріоритетах ринку та розвинутій системі приватної благодійності. Вона широко використовується в Австралії, США, Канаді, Великобританії і Японії. Ця модель соціальної держави передбачає незначне державне втручання в ринкові відносини й обмежене використання заходів державного регулювання. Саме через це, велике значення у соціальній сфері мають приватні благодійні установи. Зміст ліберальної політики пояснюється зменшенням ролі держави у вирішенні соціальних проблем суспільства.

Континентально-європейська модель функціонує в державах із соціально направленою ринковою економікою: Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Голландії. Побудова на основі розвиненого правового регулювання системи соціального забезпечення. Характерною її рисою є «самоврядність» страхових кас.

В умовах скандинавської моделі основну роль у соціальному захисті населення відіграє держава і надає соціальне забезпечення всім за рахунок бюджетних коштів. На протигагу ліберальній моделі, де кожен сам турбується про власний добробут, вказана модель соціальної політики ґрунтується на концепції «солідарності», у якій соціальний захист виступає справою всього суспільства. Ця модель успішно функціонує в окремих державах північної Європи – Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, Нідерландах і Швейцарії. Її ключовими завданнями є якнайбільша зайнятість,

вирівнювання доходів населення та зменшення майнового розшарування населення [31].

Модель вітчизняної соціальної політики повинна поєднувати лібералізм та соціальну орієнтацію. Перший дозволяє в умовах нестачі грошових ресурсів у держави організувати умови з метою самореалізації і самозабезпечення економічних суб'єктів. Друга складова сприяє формуванню раціональної системи соціального захисту всіх членів суспільства [31].

Отже, із зарубіжних моделей соціальної політики для України сьогодні буде більш корисною скандинавська соціальна модель, в якій найбільш виражена соціальна направленість. Вона значною мірою пов'язана з вітчизняними соціальними традиціями і звичаями, у яких чільне місце займають ідеї соціальної справедливості, рівності та захищеності.

РОЗДІЛ 3. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

3.1. Аналіз сучасної соціальної політики та системи соціального захисту населення в Україні

На жаль, соціальна ситуація в нашій державі не відповідає нинішнім поглядам про соціальну державу. Оскільки українське суспільство показує відсутність навіть основних принципів соціальної держави. Високий рівень безробіття, значне зниження якості та рівня життя населення, зменшення обсягів соціальних послуг обумовлюють необхідність подолання кризи, досягнення стандартів соціальної захищеності на рівні розвинених держав.

З ухваленням Конституції України ключові соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні отримали повніше законодавче закріплення та гарантування, проте більшість із них носять лише декларативний характер. Для їх здійснення необхідний спеціальний механізм, а якісна вітчизняна система соціальних стандартів та гарантій відсутня. Діюче законодавство не дає змогу у повній мірі забезпечити захист соціальних прав громадян, що допомагає розвитку соціальної напруженості в суспільстві.

Сьогодні є актуальною модернізація ряду форм реалізації державних соціальних гарантій, механізмів їх надання. Невисокий рівень державних соціальних гарантій поєднується з недостатнім ступенем розвитку мотивації трудової діяльності кожної особи, спроможної забезпечувати свій добробут, відсутністю ефективного механізму державного управління розподілом суспільних благ.

Українська конституційна норма про соціальну державу є більше орієнтиром, аніж реальністю. До кінця не організоване інституціональне середовище соціальної взаємодії, відсутній кількісно важливий середній клас, не достатньо розвинене громадянське суспільство, відмічається певна законодавча безсистемність [32, с. 193].

Тож, сучасні умови життя ставлять українське населення в таке становище, що основна його маса може планувати своє забезпечення лише на невеликий проміжок часу. Причиною цього є низький рівень оплати праці в нашій державі, що породило у нас виникнення такого явища, як «бідність працюючого населення». Справді, значна частина українців отримує заробітну плату на рівні мінімального розміру, який сьогодні не дає можливості забезпечити не лише своїй сім'ї, а навіть і собі гідний рівень життя. Так, на рис. 2.1 можемо розглянути розмір мінімальної заробітної плати в Україні впродовж 2014-2022 рр. [36].

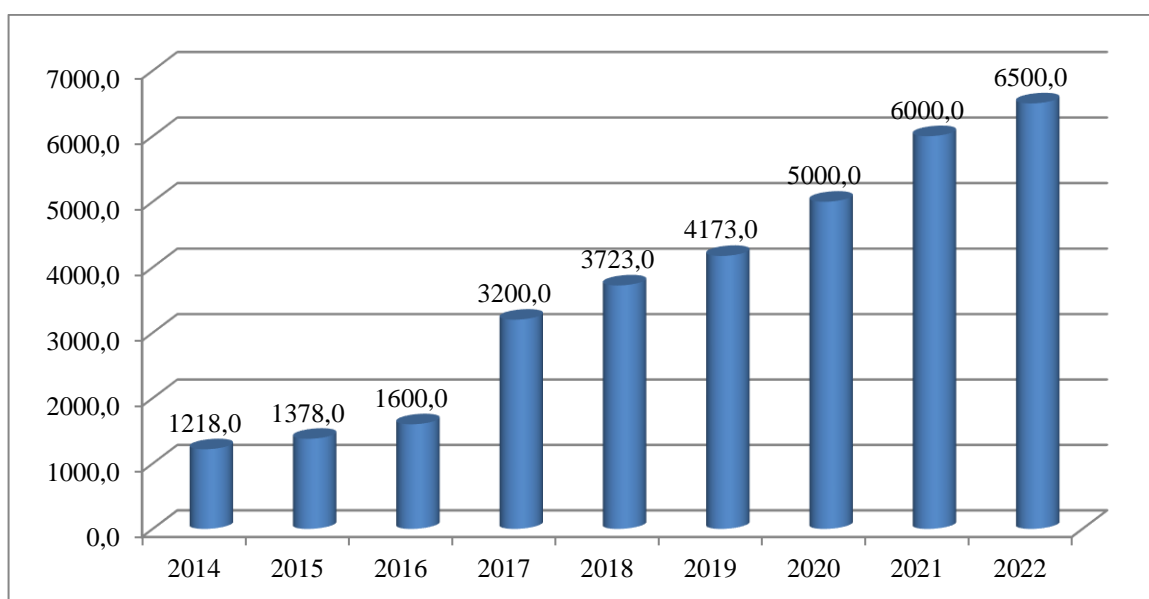

Рис. 2.1. Розмір мінімальної заробітної плати в Україні впродовж 2014-2022 рр.

Як видно з рис. 2.1., розмір мінімальної заробітної плати впродовж досліджуваного періоду зростав кожного року, а в деяких роках і не один раз на рік. Найбільше зростання було зафіксовано у 2017 році (у 2 рази порівняно з 2016 роком). Але не дивлячись на все, розмір мінімальної заробітної плати сьогодні є зовсім недостатнім, щоб забезпечити людині нормальний рівень свого життя [36].

Також, проблеми сьогодення не дають людям можливості думати про те, якою буде їх старість. Але це є дуже важливим питанням,

адже з плином часу люди стають непрацездатними і не мають можливості забезпечувати себе самостійно, і держава повинна допомагати найбільш незахищеним і вразливим верствам населення.

Для нашої держави це особливо важливо сьогодні, у часи економічної кризи та період реформування та модернізації соціально-економічної сфери, яка, в першу чергу, чинить вплив на рівень життя усіх членів суспільства, створює для населення можливості для забезпечення повноцінного життя та надає впевненості у майбутньому.

Сьогодні Пенсійний фонд має важливе значення у житті кожної особи, тому що кожен з нас у майбутньому стане частиною системи пенсійного страхування.

На жаль, діюча солідарна система пенсійного забезпечення є несправедливою – перш за все, найбільшою мірою щодо найнезахищеніших прошарків населення. Навіть після підвищення розмір трудових пенсій залишається мізерним. Невисокий рівень пенсійних виплат змушує більшість людей продовжувати свою роботу; упродовж перших 10 років після виходу на пенсію працює фактична 30 % людей, які вже досягнули пенсійного віку (рис. 2.2) [36].

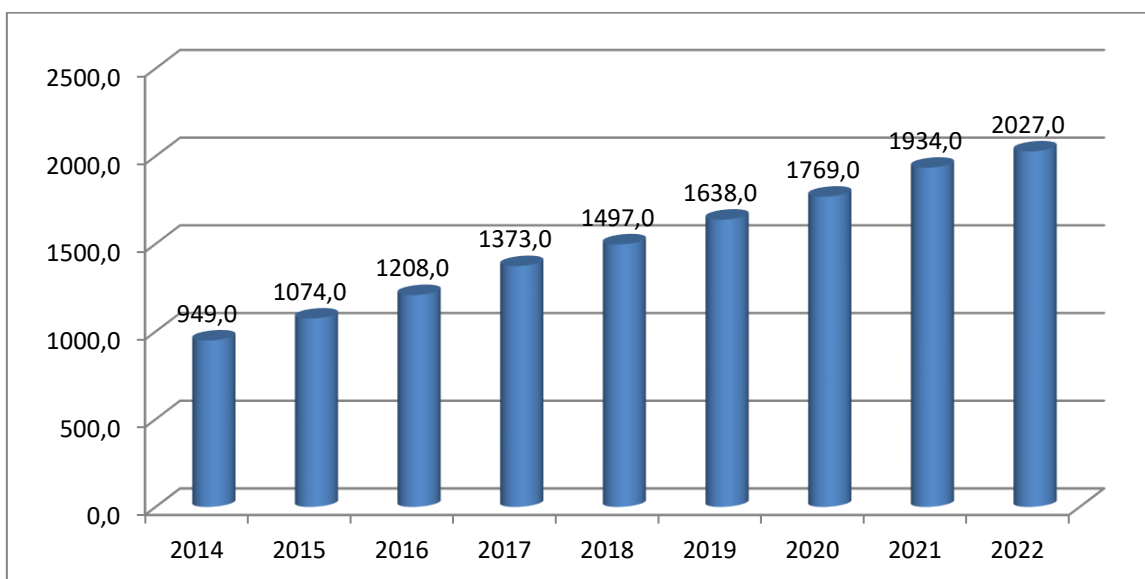

Рис. 2.2. Розмір мінімальної пенсії в Україні у 2014-2022 рр.

Як видно з рис. 2.2, протягом 8 років мінімальна пенсія зросла лише трохи більше, ніж у 2 рази, що є фантастично низьким показником, в порівнянні з темпами інфляції в Україні та рівнем девальвації національної валюти [36].

В той же час, розмір трудових пенсій майже не залежить від трудового стажу і сплачених пенсійних внесків. Люди, які все своє життя добросовісно працювали, незадоволені розміром своїх пенсій від їх трудового внеску. З іншої сторони, це створює споживацькі настрої, незацікавленість роботодавців і працівників у виплаті пенсійних внесків [23, с. 21].

Від цього більшою мірою втрачають представники найменш захищених верств населення. Обчислення пенсій на базі заробітку за останні 2 роки або будь-які 5 років несправедливий щодо представників найменш захищених верств суспільства. Вони мають нижчі шанси отримати у перед пенсійному віці високооплачувану роботу, зокрема, і за суміщенням чи сумісництвом. Це відбувається в основному для більш забезпечених працівників за рахунок кращих особистих зв'язків з роботодавцями.

Дуже складні і завуальовані процедури призначення та нарахування пенсій. Тож, чинна пенсійна система передбачає перерозподіл певної частини коштів Пенсійного фонду на користь пенсіонерів-пільговиків, не забезпечує соціальної справедливості в захисті прав громадян похилого віку і не відповідає ключовим принципам соціально направленої ринкової економіки [23, с. 21].

Глибока і тривала економічна криза спричинила тінізацію економіки та безробіття, значно підірвала фінансову основу національної пенсійної системи. Зокрема, не сплачують зовсім або сплачують не в повному обсязі пенсійні внески значна кількість громадян, які займаються бізнесом, ведуть індивідуальне підсобне господарство, здають в оренду землю та житло, або самозайняті.

Сплачує наша держава і пенсії за інвалідністю, різні види соціальних допомог, субсидії.

Сьогодні, після повномасштабного військового вторгнення, яке розпочала Росія проти України вранці 24 лютого, гостро постало питання гідного соціального забезпечення українських захисників.

Тож, з метою реалізації цього завдання було внесено ряд змін та доповнень до законодавства України, які стосуються посилення гарантій соціального захисту для ветеранів війни і учасників бойових дій.

Так, в період воєнного стану було прийнято рішення додатково виплачувати щомісячну винагороду у розмірі 30 тисяч гривень військовослужбовцям: ЗСУ, СБУ, розвідувальних служб, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, ДСНС, органів Національної поліції та ін.

Поряд з цим, військовослужбовцям, які прийматимуть безпосередню участь у бойових діях та заходах по забезпеченню національної безпеки та оборони, відсічі та стримуванні ворожої агресії, гарантується збільшення додаткової щомісячної винагороди до 100 тисяч гривень.

Крім того, сім'ям військовослужбовців, які загинули у цій війні, надається одноразова грошова допомога у розмірі 15 млн. гривень [15].

Що стосується відпусток, то вони також надаються нашим захисникам у період воєнного стану. Так, вони мають право на отримання відпустки:

- за сімейними обставинами та з інших поважних причин зі збереженням грошового забезпечення впродовж 10 календарних днів;
- за станом здоров'я через хворобу або для лікування після важкого поранення за висновком військово-лікарняної комісії.

Мають право військовослужбовці і на отримання медичної допомоги у військових госпіталях.

Важливі також нововведення було зроблено і для бізнесу у період воєнного стану. Мова йде про звільнення від сплати єдиного соціального внеску фізичних осіб-підприємців, які були мобілізовані до лав Збройних Сил України. Щоб скористатися такою соціальною гарантією, підприємцю достатньо буде підготувати заяву та копію військового квитка чи іншого

документа, який підтверджуватиме наявність призову, які він має подати до органу податкової служби протягом 10 днів після демобілізації.

Поряд з цим, у випадку не проведення мобілізованим підприємцем господарської діяльності, він звільняється на період мобілізації від сплати всіх податків і зборів.

Отримують військовослужбовці і пільги за несплату фінансових зобов'язань. Зокрема, мобілізованим особам, які приймали або приймають участь у бойових діях, не нараховуються штрафні санкції та пеня за невиконання своїх фінансових зобов'язань перед підприємствами, фінансовими установами, банками та фізичними особами. А особам, які брали чи беруть участь у бойових діях на Сході України, не нараховують відсотки за користування кредитами.

Також, мобілізовані особи, які отримали статус учасника бойових дій, отримують пільги на сплату житлово-комунальних послуг, проїзду, санаторно-курортного лікування, отримання земельних ділянок та житла тощо.

Вважаємо також, що сьогодні необхідно розробити дієвий та ефективний механізм надання психологічної реабілітації та проведення ре соціалізації військовим, які повернуться до мирного життя після завершення війни. Багато з них потребуватиме психологічної допомоги, адже жахи війни можуть переслідувати людину ще довгий час навіть у мирному житті, поступово руйнуючи її психіку.

Не є виключенням те, що мобілізовані можуть зіштовхнутися з проблемою працевлаштування, адже їхні попередні професії можуть стати недостатньо конкурентоздатними на післявоєнному ринку праці, або ж підприємство, де вони працювали було зруйноване чи припинило свою діяльність.

У цьому випадку, держава має таку людину підтримати матеріально, допоки їй не буде знайдено роботу. Поряд з цим, слід впровадити у практику організацію державою безкоштовного перенавчання захисником у

навчальному закладі будь-якого рівня – від професійно-технічного закладу до вищого. Це все має робитися для того, щоб людина, яка повернулася із воєнного фронту не почувалася непотрібно, а отримала затребувану професію і могла забезпечити собі та своїй сім'ї гідний рівень життя.

Актуальним буде також і вирішення житлового питання. Приміром, якщо військовослужбовець бажатиме скористатися кредитом на купівлю житла чи автомобіля, то держава має йому гарантувати надання кредиту на пільгових умовах зі зниженою відсотковою ставкою.

На наш погляд, всі ці заходи підсилять рівень соціального захисту громадян, які ціною власного здоров'я та життя захищають нашу державу, а також значно підвищать престиж служби у Збройних Силах України.

Отже, не дивлячись на широке розмаїття гарантій соціального захисту для наших громадян, все ж, законодавцям є над чим попрацювати, аби ще більше удосконалити сьогодишню систему соціального захисту та соціального забезпечення у відповідності до нинішніх реалій життя суспільства та глобалізаційних викликів державі.

3.2. Особливості розвитку соціального підприємництва в Україні в умовах глобалізації

На жаль, корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) в Україні ще не стала безпосередньою складовою стратегічного менеджменту: тільки окремі компанії розробили стратегію соціальної відповідальності. В той же час, процес формування окремих підрозділів, які відповідають за корпоративну соціальну відповідальність так і не розпочався, відсутній механізм контролю за реалізацією заходів із соціальної відповідальності. Велика кількість підприємств, які мають ефективно працюючу КСВ, це представники міжнародних фірм, які відкрили свої підрозділи на території України, а також найбільш великі вітчизняні підприємства [17, с. 120].

До того ж, у сфері соціально відповідального бізнесу в Україні у порівнянні з розвинутими державами Заходу відмічаються наступні особливості:

– по-перше, значно вираженіша об’єктивна важливість підтримки і заміщення державного регулювання та впливу муніципальних органів у соціальній галузі на розвиток підприємництва;

– по-друге, недостатній тиск на великий бізнес зі сторони споживача та громадянського суспільства.

Якщо в західних державах великий бізнес відчуває значний тиск зі сторони суспільства, що практично виступає ключовим чинником закріплення та інституціоналізації концепції КСВ, то в Україні вказаний тиск або відсутній, або ж мінімальний;

– по-третє, відчувається значно сильніший тиск зі сторони держави та місцевих органів влади на КСВ як основний принцип співпраці між державою, підприємницьким сектором та суспільством [45, с. 201].

У нинішніх умовах в Україні сформувалися сприятливі умови для розвитку КСВ підприємств, проте традиційна благодійність та пострадянська система соціальної підтримки не допомагають формуванню інституційних норм КСВ та соціального партнерства.

Так, недостатній рівень інтеграції нашої держави у міжнародну економіку та світове інформаційне середовище, відсутність звичаїв корпоративного управління та культури поваги до законів та права загалом, незадовільний стан суспільних інституцій, відсутність механізмів соціального діалогу обумовили зростання ролі політичного чинника в поширенні корпоративної соціальної відповідальності [45, с. 201].

Важливо наголосити на тому, що з-поміж основних причин розвитку КСВ у вітчизняній економіці виступає активізація руху суспільних груп та громадських інститутів, які критикують рішення та дії підприємців, відмова споживачів купувати не дуже якісні та дорогі товари вітчизняних виробників та споживати послуги безвідповідальних українських фірм, а також

активізація профспілкового руху. До того ж, відмічається жорсткість трудового та екологічного законодавства, виникають суспільні ініціативи, направлені на розвиток КСВ. Національний контекст КСВ окреслюється наступними особливими рівнями [45, с. 202]:

- сплата податків, медицина і безпека праці, права найманих працівників, вимоги та права споживачів, екологічні вимоги та галузеві стандарти;
- подолання негативних результатів функціонування підприємницького сектору;
- стимулювання ефективності бізнесу з урахуванням зростання продуктивності праці, зростання обсягу соціальних інвестицій та партнерства з метою забезпечення соціально-екологічного добробуту суспільства.

На наш погляд, механізм ефективного функціонування КСВ в економічній системі держави можна показати у наступній схемі .

З-поміж чинників, які обумовили важливість формування та становлення КСВ вітчизняного бізнесу, можна виокремити наступні:

- фінансова, виробнича та комерційна слабкість більшості вітчизняних підприємств;
- нерозвиненість правової культури та спотворення правової свідомості з-поміж економічних суб'єктів;
- невизначеність ролі бізнесу в суспільній сфері;
- невисокий рівень прозорості в діяльності вітчизняних компаній [45, с. 202].

Розглянемо приклади корпоративної соціальної відповідальності відомих українських компаній.

Наприклад, діяльність НАК «Нафтогаз України» в першу чергу базується на додержанні вимог українського та міжнародного законодавства. НАК «Нафтогаз України» у своїй роботі керується Кодексом корпоративної етики. Вказаний документ включає у себе 15 напрямків, які окреслюють політику підприємства в питаннях охорони природного середовища,

медицини, корпоративних стосунків всередині підприємства та за його межами. Головною ідеєю використання Кодексу корпоративної етики є позиціонування підприємства як соціально відповідального, що турбується не лише за досягнення фінансових результатів, а й за метод їх досягнення. Кодексом етики НАК «Нафтогаз України» закріплені вимоги стосовно формування умов безпечної праці, додержання норм законодавства з охорони навколишнього природного середовища, ведення бізнесу на умовах вільної конкуренції, додержання прав людини. Водночас, звітами компанії не відображені позиції стосовно врегулювання питань, пов'язаних зі споживачами природного газу.

ПАТ «Укргазвидобування» у власній діяльності вирішує питання соціальної відповідальності шляхом інвестування соціально важливих проектів: будівництво та ремонт медичних та освітніх закладів, соціальної інфраструктури держави. Компанією організована екологічна політика, в якій окреслені загрози оточуючому середовищу та шляхи зменшення шкідливого впливу. Але компанія не демонструє вирішення питань із забезпечення прав людини, доброчесності ведення бізнесу [24, с. 151].

Тож, можемо дійти висновку, що КСВ в Україні тільки починає розвиватися, хоч і дуже повільно. Як правило, це компанії з міжнародним ім'ям чи ті, які прагнуть відвоювати місце на світових ринках, де КСВ є обов'язковою умовою діяльності. Проблемою застосування КСВ в стратегічний менеджмент інших українських компаній є: по-перше, недостатнє розуміння підприємцями зі вказаного питання; по-друге, спрямованість на розв'язання короткострокових завдань та планів, що є результатом економічної обстановки в державі; по-третє, нестача досвіду у вказаній сфері. Саме популяризація та інформативність зі сторони держави допоможуть посилити рівень соціально-відповідальних підприємств.

Аналіз особливостей діяльності національних підприємств у межах соціальної відповідальності демонструє наступні бар'єри, які вимагають

подолання під час ухвалення рішення стосовно впровадження стратегії відповідального підприємства [24, с. 152]:

1. Ухвалення рішення стосовно реалізації цілей КСВ вимагає планування фінансування, враховуючи це, можливим стає розуміння обсягу дій, оцінка діючих можливостей, продовжуваність соціально відповідальних дій.

2. Хоча соціально направлені справиляють дії справиляють позитивний вплив на підприємство (поліпшення мікроклімату, одержання привілеїв від органів влади, підвищення іміджу тощо), такі дії носять витратний характер, знижуючи ступінь прибутковості підприємства. Витрати на соціальну відповідальність вимагають відшкодування, джерелом чого може бути прибуток чи зростання цін на виготовлені товари.

3. Відсутність досвіду підприємств щодо особливостей розв'язання соціальних питань вимагає залучення спеціальних фахівців, що також пов'язано деяким зростанням розміру витрат [24, с. 152].

Успішна реалізація принципів КСВ та підвищення її ефективності охоплює реалізацію таких напрямів економічної політики згідно розвитку вітчизняної економіки [45, с. 203]:

- забезпечення еколого-економічного типу суспільного відтворення;
- вихід нашої держави на якісні критерії конкурентоспроможності у міжнародній економіці;
- запровадження в Україні європейських стандартів рівня життя населення;
- забезпечення світового рівня умов праці на вітчизняних підприємствах;
- розвиток соціального діалогу;
- поліпшення соціально-психологічного клімату між бізнесом та іншими заінтересованими в його сталому розвитку суб'єктами ринкової економіки;

– формування адекватної реакції стейкхолдерів на зусилля бізнесу у сфері КСВ та соціального інвестування.

Загалом, підвищення іміджу України шляхом упровадження КСВ компаній сприятиме зростанню обсягам іноземних інвестицій в українську економіку, а компанії зможуть сприяти зростанню рівня власної конкурентоспроможності на глобальному, регіональному та внутрішньому ринках.

3.3. Характеристика діяльності вітчизняних інститутів громадянського суспільства як одного з основних компонентів соціальної держави

Громадянське суспільство являє собою високий ступінь розвитку соціальної системи, що навіть у країнах з розвиненою демократією не завжди є досягнутим ладом.

Громадянське суспільство – це система недержавних установ, які демонструють громадянську волю та інтереси, співпрацюючи з державою та бізнесом у формуванні та реалізації публічної політики [6, с. 18].

Громадянське суспільство надає гарантії кожній особі на вільний вибір власного економічного життя, затверджує принцип верховенства права, гарантує свободу совісті, моральності та честі. Держава ж має підпорядковуватися служінню громадянському суспільству і направляти власну діяльність на гарантування однакових можливостей для всіх громадян. Формування громадянського суспільства в нашій державі потребує, перш за все, морального відродження, розвитку почуття солідарності та поваги до людської гідності. Держава, в якій успішно розвивається громадянське суспільство, вважається не лише демократичною правовою, а й громадянською державою, де у центрі буде знаходитися громадянин. Держава та її інституції завжди мають бути підпорядковані

громадянському суспільству, тоді як суспільство допомагає реалізувати ключові завдання та функції держави і державної влади [18, с. 108].

Наразі у відносинах між органами державної влади й громадянським суспільством цей підхід трансформовано, але негативні тенденції дещо прослідковуються. Адже на часі бурхливі зміни в усіх суспільних сферах, державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства й ефективної співпраці вимагає ціленаправленості, комплексності й цілісності.

Наше суспільство чекає радикальних, а не косметичних змін. Не дивлячись на надскладні соціально-політичні й економічні умови, що достатньо сильно погіршуються зовнішньою агресією, розпочато дійсний процес всеохоплюючих реформ практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства. До того ж, громадськість отримала можливість взяти активну участь у її вдосконаленні та здійсненні [18, с. 109].

В умовах зовнішніх загроз потрібно постійно забезпечувати необхідний рівень мобілізованості та згуртованості суспільства, рівнозначний викликам національній безпеці країни. Благодійні, волонтерські, правозахисні та інші громадянські інституції мають вагоме значення у наданні фінансової, ресурсної, інформаційної, правової, психологічної та іншої необхідної підтримки. Держава, не делегуючи на здійснення цих функцій на громадянський сектор, має і на перспективу потенціал громадянського суспільства [18, с. 109].

На сьогодні громадянське суспільство включає:

- офіційно зареєстровані некомерційні установи громадянського суспільства;
- Інтернет-групи, які включають спільноти у соціальних мережах;
- соціальні рухи;
- релігійні групи;
- профспілки;
- соціальні підприємці, які застосовують інноваційні підходи до соціально-економічних проблем тощо [18, с. 110].

Сьогодні наша держава знаходиться в процесі розвитку відносин співробітництва між органами державної влади та громадянськими інституціями, що засвідчують відповідні форми такої співпраці: консультації з громадськістю; участь у спільно сформованих органах; організація спільних робочих груп; доступ до публічної інформації; звернення до органів державної влади; здійснення громадських експертиз; участь в громадських слуханнях; участь у здійсненні політики за допомогою конкурсів соціальних проектів.

Експерти надають власні прогнози стосовно можливих шляхів розвитку громадянського суспільства до 2030 р. та його вплив на розвиток держав. Йдеться про те, що при економічному зростанні буде простежуватись стійкість. В цей же час, корпорації, уряди і населення будуть більш готовими і спроможними виділити кошти на благодійні цілі, інвестувати в розвиток громадянського суспільства.

Очікуються зміни у видах і умовах фінансування у 2030 р., зокрема, у сфері використання соціального інвестування з інноваційними правилами корпоративного управління.

Також пройдуть зміни стосовно відкритості і прозорості діяльності всіх галузей. Зокрема, пройдуть зміни у прозорості управління. Відтак, бізнес або уряди можуть керувати технологіями, обмежуючи їх застосування і моніторинг їх діяльності з використанням вказаних технологій.

Збільшення соціальних проблем сприятиме готовності громадськості підтримати функціонування громадянського суспільства.

Очікуються ймовірні впливи глобальних конфліктів на розвиток громадянського суспільства і його участь в публічному управлінні.

Вважається, що українські уряди можуть стати (до 2030 р.) більш успішними у розв'язанні соціальних проблем, якщо залучать до їх вирішення громадянське суспільство [18, с. 110].

Вважаємо, що держава і громадянське суспільство в умовах демократичного ладу зацікавлені в діалозі та партнерстві, зростанні

ефективності співпраці. Без розвиненого громадянського суспільства, в т.ч. без формування достатніх умов для забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і міркувань, свободи об'єднань, держава не надасть можливостей з метою забезпечення розвитку різних моделей демократії, що разом із прямою та представницькою демократією виступає умовою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку.

3.4. Проблеми розвитку України як соціальної держави в умовах глобалізаційних викликів

Перетворення цивілізаційної моделі державного ладу у сторону формування демократичних основ управління суспільством та сучасні геополітичні тренди спричиняють важливість здійснення в нашій державі радикального переформатування підходів до реалізації соціальної політики. З-поміж сучасних проблем в Україні особливо виділяються:

- політичне та інституційне відокремлення держави від населення;
- ігнорування суб'єктності особи як повноцінного учасника процесів формування та провадження соціальної політики;
- взяття державою значних соціальних зобов'язань, які перевищують її фінансові можливості;
- відсутність комплексного взаємозв'язку та взаємоузгодженості соціальної політики з іншими напрямками діяльності держави.

Проблемою виступає відсутність серйозних зрушень стосовно перетворень патерналістичної соціальної політики та формування соціально направлених ринкових механізмів, які були б спроможні знизити диспропорції у життєвому рівні населення і посилити адресну направленість державної соціальної допомоги [8, с. 44].

Формування моделі соціальної держави в Україні знаходиться лише на старті, нормативна база із вказаних питань має значні прогалини, загалом відсутні концептуальний і нормативний компоненти концепції соціальної

держави. Формування української моделі соціальної держави сповільнюється демографічними проблемами, глибоким майновим соціальним розшаруванням тощо. Держава сконцентровує свою увагу не на активній соціальній політиці, а на пасивній, матеріально підтримуючи найменш захищених верств населення [73, с. 54].

Головною проблемою в регулюванні механізму соціальної держави є дуже розгалужене, не кодифіковане, неузгоджене соціальне законодавство, що ускладнює надання соціальних послуг населенню. Законодавчій базі у сфері функціонування соціальної держави не вистачає комплексності, що актуалізує ухвалення Соціального кодексу, який би закріпив єдині підходи до регулювання системи соціального захисту й соціального забезпечення в державі [32, с. 194].

Багато соціальних стандартів носять декларативний характер, зважаючи на застарілість і неефективність механізмів соціального захисту, його не адресність, невідповідність суспільним потребам. Система пільг не забезпечує надання допомоги суто незахищеним верствам населення і сприяє помітному зростанню доходів багатих, підвищує економічну нерівність. Лише сучасні соціальні послуги здатні забезпечити соціальну активність особи [32, с. 195].

Декілька поколінь наших співвітчизників зростали у радянській системі цінностей, де у людей системно знищували особисту ініціативу і повернути їм віру в те, що їхня активна позиція здатна спричинити реальні зміни дуже складно. Брак громадської ініціативи є ключовою причиною, яка пригальмовує розвиток вітчизняного громадянського суспільства.

Рівень співпраці державних та місцевих органів влади з недержавними організаціями залишається недостатнім, вплив недержавних організацій на формування і реалізацію державної політики – обмеженим.

Вітчизняна нормативно-правова база охоплює можливість, але не формує ефективних механізмів залучення недержавних організацій до формування державної політики. Законодавча база не має комплексного

характеру, включає суперечності та не стимулює розвиток неурядових установ.

Проблема вітчизняного громадянського суспільства полягає у відсутності достатнього бюджетного фінансування. Більшість громадських установ функціонують на волонтерські та бюджетні кошти, які зазвичай розподіляються досить нерівномірно [71, с. 38].

Сьогодні назріла необхідність модернізації української моделі соціальної держави на базі чіткої концепції; прийшов час для розробки вітчизняної моделі соціальної держави на основі досвіду розвинених держав і з урахуванням ряду глобалізаційних чинників. Така модель повинна визначити рівень втручання держави в соціально-економічні процеси, ефективний механізм розподілу та перерозподілу суспільних благ.

3.5. Шляхи побудови ефективної моделі соціальної держави в Україні

В сучасну епоху глобалізації посилюється роль держави всередині держави як гаранта макроекономічної стабільності, допомоги найменш захищеним групам населення, захисту від злочинності, захисту природного середовища, законності. Тому відмовлятися від подальшої реалізації моделі соціальної держави недопустимо. Така модель повинна відповідати наступним вимогам: підтримка підприємницької ініціативи, посилення соціальної відповідальності населення за своє соціальне забезпечення; прибутковість не має стати самоціллю, а повинна поєднуватися із соціальною справедливістю. Відповідальність за ефективність сучасної моделі соціальної держави має бути покладена на державу, бізнес, недержавні установи, громадянське суспільство загалом й окремих осіб зокрема [73, с. 53].

Не дивлячись на спільні риси у цивілізаційному розвитку з іншими державами, Україна має власний історичний шлях формування соціальної держави. На відміну від західних держав завдання формування соціальної

державності посилюється в умовах нестабільності та правової розрегульованості. Сьогодні важливо модель соціальної держави на базі ефективної моделі, яка б визначила рівень втручання держави в соціально-економічні процеси.

Сліпе запозичення Україною зарубіжних моделей не є перспективним, оскільки немає передумов для їх ефективного застосування. До того ж модернізація всіх класичних моделей, які адаптуються до сучасних викликів та стрімкого інноваційного розвитку. Наразі окреслюється перспектива моделі соціальної держави, яка стимулює, заохочує недержавні установи. Громадяни в умовах такої моделі уже не суто споживачі соціальних благ, а й їх виробники та надавачі [73, с. 55].

У національній моделі соціальної держави повинно по-новому розподілятися відповідальність між державою, суспільством і громадянами, адже посилюється роль індивідуальної відповідальності особи за свій добробут. Завданням цієї моделі є активне інвестування в людину, її потенціал; формування умов з метою саморозвитку особи. Одноголосно потрібно зважати на особливості соціальної структури нашого суспільства (великий відсоток осіб похилого віку, велика чисельність неповних сімей тощо). Загальносвітова тенденція передбачає, що соціальна держава повинна забезпечувати лише ключові потреби людини і не допускати утриманських настроїв.

Завданням української моделі соціальної держави повинно стати не подолання бідності, а сприяння механізмам розвитку середнього класу, формування соціального ліфту для всіх верств населення.

В той же час, сучасна соціальна держава повинна виступити основним суб'єктом здійснення соціальних інвестицій у розвиток освіти, медицини, культури [73, с. 55].

Модель вітчизняної соціальної держави, на наш погляд потрібна як соціально-запобіжна, що активізує соціальний капітал; ефективно розподіляє відповідальність між державою, суспільством і громадянами; посилює роль

особистої відповідальності громадян за власне благополуччя; формує умови для саморозвитку особистості.

На нашу думку, ключовими рисами постіндустріальної соціальної держави повинні стати:

- реалізація принципу «навчання впродовж життя», перепідготовки та опанування компетенцій, яких вимагає динамічна, мобільна та гнучка глобальна економіка;

- підтримка здоров'я, коли люди турбуються про своє здоров'я протягом всього свого життя;

- зростання ролі приватних соціальних платежів у розвитку людського капіталу;

- розвиток державно-приватного партнерства у соціальній сфері;

- глобалізація надання соціальних послуг;

- виникнення інноваційних соціальних технологій, які кардинально трансформують особливості надання соціальних послуг [28, с. 35].

Таким чином, реалізуючи конституційний принцип соціальної держави, необхідно враховувати те, що правова соціальна державність – це конституційна цінність для кожної особи. Реальна розбудова соціальної держави має на меті організацію життя суспільства на принципах гуманізму, верховенства права, створення кожному громадянину гідних умов життя.

Цінностями української моделі соціальної держави повинні стати демократія та права людини, розвинена ринкова економіка, рівність можливостей для кожного та соціальна захищеність для всіх членів суспільства [35, с. 57].

І, звісно ж, розбудова України як правової соціальної держави неможлива без врахування глобалізаційних процесів, у процесі яких простежується перехід від соціальної солідарності до посилення індивідуалізму, від ідеї соціальної єдності до економічної конкуренції.

Роль соціальної держави в умовах глобалізації має посилюватися і водночас вона підлягає обмеженню механізмами у сфері соціального

забезпечення та надання можливостей для зростання інтелектуального капіталу людини.

Ми впевнені, що саме людські та соціальні цінності мають залишатися у центрі уваги процесу економічної глобалізації. Глобалізація завжди руйнує традиційні системи соціальної підтримки незахищеного населення (інвалідів, людей похилого віку, безробітних, сиріт, переселенців, дітей, позбавлених піклування), мало що даючи натомість. За таких умов, соціальна держава має адаптуватися до викликів глобалізації, пристосувати до них власні програми.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. З'ясовано, що фундаментальні аспекти соціальної політики обмірковувались у всі історичні періоди життєдіяльності суспільства, що знайшло своє відображення у системі доктрин, теорій, концепцій стосовно суспільного устрою, соціальної співпраці, формування відносин між громадянами і державою. А особливо в останні роки, у центр політичних дискусій майже у всіх державах світу виходять саме пріоритети соціальної політики. Адже від того, як живе і розвивається суспільство, залежить успіх та авторитет країни на світовому рівні.

2. Виявлено, що ідейна база соціальної держави започаткована трактатами античних мислителів про ідеальний державний устрій, які значно збагатили та розвинули перспективні ідеї соціальної держави, а подальший розвиток ідейного підґрунтя соціальної держави став співзвучним сучасним завданням формування, забезпечення та ефективної дії соціальної держави.

В цілому, формування соціальної держави безпосередньо пов'язане із посиленням ролі держави в регулюванні відносин в індустріальному та постіндустріальному суспільстві.

3. Встановлено, що соціальна держава – це та держава, яка ставить перед собою у пріоритет, в першу чергу, соціальний захист громадян, уникнення соціально-економічних конфліктів та забезпечення гідного життя громадян шляхом додержання соціальних стандартів.

Основними ознаками, які окреслюють існування соціальної держави виступають: правова і демократична природа держави; спроможність соціальної держави ефективно реалізовувати соціальну політику; гарантованість прав і свобод, які дозволяють забезпечити гідний рівень життя; прагнення соціальної держави сприяти політичній й соціально-економічній стабільності в суспільстві; достатній рівень соціального

забезпечення громадян у випадку безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості.

Встановлено, що соціальній державі притаманні наступні функції: захисна, стимулююча, інтегративна, інвестиційна, функція соціального контролю.

4. Досліджуючи генезис формування та розвитку соціальної держави, можемо відзначити, що в Україні він розпочався з прийняття Декларації про державний суверенітет України, а згодом і Конституції України, що стало підґрунтям для побудови соціальної, правової держави. Поряд з цим, фундаментом законодавчого забезпечення соціальної сфери в Україні виступають міжнародні законодавчі документи, направлені на забезпечення прав і свобод людини. Це, зокрема, Загальна декларація прав людини, Європейський кодекс соціального забезпечення, Європейська соціальна хартія. Важливими є ряд прийнятих законодавчих документів у сфері соціального страхування та соціального забезпечення громадян.

5. Встановлено, що типологія теоретичних моделей соціальної держави є досить розгалуженою і кожен дослідник робить свій внесок у розроблення критеріїв до поділу такої держави на певні моделі.

Але в той же час, сьогодні не існує якоїсь універсальної соціальної моделі. Адже зважаючи на історичні, культурні відмінності кожна соціальна модель держави оригінальна та неповторна, а також заслуговує на існування. Головне, що соціальна держава в нинішніх умовах передбачає, з однієї сторони, наявність сильної держави, спроможної нести відповідальність за своїх громадян, а з іншої – наявність розвинутих інститутів громадянського суспільства спроможних ефективно здійснювати контроль за діяльністю держави.

6. З'ясовано, що в міжнародній соціальній практиці найбільш використовуваними є три моделі соціальної політики: ліберальна; континентально-європейська і скандинавська.

Так, ліберальна політика базується на пріоритетах ринку та розвинутій системі приватної благодійності. Континентально-європейська модель базується на розвиненому правовому регулюванні системи соціального забезпечення. В умовах скандинавської моделі основну роль у соціальному захисті населення відіграє держава і надає соціальне забезпечення всім громадянам з державного й місцевого бюджетів, сформованих за рахунок податків.

В той же час, сьогодні у світі не існує моделі соціальної держави, яка б враховувала всі сьогоденні виклики глобальної економіки. Від того, наскільки впадеться держава із завданням розбудови сучасної моделі соціальної держави, основною мірою залежатиме її спроможність забезпечувати функціонування ефективної моделі розвитку людського капіталу та здобути міцну конкурентну перевагу у глобалізованому світі.

7. Отже, соціальна ситуація в нашій державі не відповідає нинішнім поглядам про соціальну державу. Високий рівень безробіття, значне зниження якості та рівня життя населення, зменшення обсягів соціальних послуг обумовлюють необхідність подолання кризи, досягнення стандартів соціальної захищеності на рівні розвинених держав.

Тож, не дивлячись на широке розмаїття гарантій соціального захисту для наших громадян, вони є недостатніми. Тож, законодавцям є над чим попрацювати, аби ще більше удосконалити сьогоденню систему соціального захисту та соціального забезпечення у відповідності до нинішніх реалій життя суспільства та глобалізаційних викликів державі.

8. Встановлено, що вагому роль у посиленні корпоративної соціальної відповідальності вітчизняних підприємств може зіграти держава. Так, заходи зі сторони держави мають сприяти зростанню соціальної відповідальності підприємців наступним чином. Усі великі та середні за розміром підприємства повинні на початку року складати план соціальних заходів, які проходитимуть на підприємстві з метою покращення поліпшення соціального стану підприємства та, відповідно, його соціальної відпо-

відальності. Адже, чим вищий рівень соціальної відповідальності підприємства, тим більша його продуктивність праці та вище бажання працівника працювати та давати більш якісні результати власної роботи.

Стратегічним вектором розвитку соціальної відповідальності для вітчизняного бізнесу має стати відхід від досягнення лише короткостермінових фінансових результатів за рахунок клієнтів, постачальників, або оточуючого середовища. Увагу необхідно зосередити на джерелі зростання вартості, пов'язані із формуванням та розвитком інтелектуального людського капіталу.

9. Отже, якщо ми бажаємо жити в правовій та соціальній державі, то громадянське суспільство має обов'язково взаємодіяти з державою. Особливо це питання актуалізується в сучасній Україні, коли проходять трансформаційні процеси, впроваджуються комплексні реформи, активно проводиться реформа державного управління в якій досить вагому роль відіграють представники громадянського суспільства та відстоюють власні інтереси для побудови прозорої, відкритої, чесної, підзвітної громадянам, престижної державної служби в Україні.

10. Отже, головною проблемою в регулюванні механізму соціальної держави є дуже розгалужене, не кодифіковане, неузгоджене соціальне законодавство. Більшість соціальних стандартів носять декларативний характер, зважаючи на застарілість і неефективність механізмів соціального захисту, його не адресність, зрівняльний характер, невідповідність суспільним потребам.

11. Загалом, українська модель соціальної держави, враховуючи те, що вона формується в особливих кризових умовах, має враховувати як позитивний і негативний досвід зарубіжних держав, так і модернізаційні трансформації, а також соціально-демографічну, економічну особливість України. Це дуже важливо з метою недопущення декларативності конституційного принципу й базової цінності конституційного устрою нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балтачєєва Н. А. Уточнення змістовної характеристики категорії «соціальна політика» в контексті розвитку її наукових концепцій. *Вісник Донецького національного університету*. 2012. № 1. С. 9-13
2. Бандура І.С. Інструменти та моделі державної соціальної політики різних країн. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 13. С. 94-98
3. Безтелесна Л. І., Юрчик Г.М. Сутність та складові соціальної політики: теоретичний аспект. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 2(2). С. 141-147
4. Білик О.І. Періодизація історичного розвитку феномена соціальної держави. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2. С. 7-10
5. Бондаренко С.М., Бугас Н.В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/42.pdf
6. Бондаренко Н. Становлення громадянського суспільства в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 16-22.
7. Вейт-Вілсон Дж. Держава добробуту: проблема в самому понятті. *Pro et Contra*. 2001. № 3. С. 146.
8. Венцель В.Т. Соціальна функція держави в умовах трансформації суспільних процесів. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3. С. 40-46
9. Волинець У.А. Концепція соціальної держави як один із напрямів боротьби із бідністю в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 1. С. 82-85
10. Гедзюк О.В. Соціальна держава: поняття, значення та нормативне закріплення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. С. 15-20
11. Гойман В. И. Действие права (методологический анализ). М.: Академия МВД РФ, 1992. С. 139-140.

12. Головащенко О.С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 20 с.

13. Гончарук Л. Я. Ефективність соціальної політики в умовах ринкових перетворень: проблеми соціалізації економічного розвитку: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. Л., 2001. 16 с.

14. Гостєва О.М. Роль громадських організацій в процесі розбудови громадянського суспільства в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1135>

15. Грошове забезпечення та звільнення від податків. Які права та пільги мають мобілізовані українці. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/zagalna-mobilizaciya-skilki-platyat-viyskovosluzhbovcyam-yaki-ta-komu-pilgi-novini-ukrajini-50231735.html>

16. Дерєга В. В. Соціальна і гуманітарна політики: навч. посібник. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2012. 152 с.

17. Деліні М.М. Напрями підвищення корпоративної соціальної відповідальності українського бізнесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 15. С. 118-122

18. Динник І.П. Громадянське суспільство як структурна складова взаємовідносин держави та суспільства в умовах глобалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 19. С. 107-110

19. Євдокимова І. Держава як суб'єкт соціальної політики: еволюція ідеї та сучасна дискусія. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2014. Вип. 20. С. 196–200.

20. Європейська соціальна хартія. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_300

21. Єсінова Н. І. Економіка праці та соціально-трудова відносини. К.: Кондор, 2006. 432 с.

22. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015
23. Загородній А. Г. Проблеми та шляхи вдосконалення пенсійної системи України. *Фінанси України*. 2016. № 6. С. 15–24.
24. Іонін Є. Є., Тарасенко Л.О. Корпоративна соціальна відповідальність як запорука стабільного розвитку: аналіз підприємств нафтогазової галузі. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет*. Тернопіль: «Економічна думка», 2018. Том 28. № 2. С. 145-154.
25. Кацалап Л.С. Генезис державної соціальної політики України: адміністративно-правовий аспект. *Право і безпека*. 2020. № 1. С. 60-66
26. Козаченко І. О., Ніколаєвський В.М. Особливості еволюції соціальної держави та їхня ревалентність до українських реалій. *Вісник Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2010. № 891. С. 18-23.
27. Колот А. Міфи соціальної політики, або з чого слід розпочати формування нової моделі. *Дзеркало тижня*. 2010. 23 січ. (№2). С. 14-15.
28. Колот А.М., Герасименко О.А. Соціальна держава: генезис та перспективи розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2017. № 1 С. 28-36
29. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
30. Концепція реформування системи соціальних послуг: Розпорядження КМУ від 13.04.2007 № 178-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/75221955>
31. Коротунова А.Г. Світові моделі соціальної політики та можливість їх використання в Україні. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7388/1/zbirnyk_tez_15-17_05_19_84.pdf

32. Кресіна І., Хома Моделі соціальної держави: модернізуючий вплив глобалізації. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 185-196
33. Крусян А.Р. Україна як соціальна держава: концептуальні положення та конституційно-правові реалії. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1608/Krusyan>
34. Кулі-Іванченко К.К. Основні функції соціальної держави щодо забезпечення соціальних прав людини. С. 282-284
35. Кушніренко О.Г. Соціальна цінність як базова цінність та принципи конституційного ладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. Випуск 23. С. 53-58
36. Макроекономічні індекси. URL: <https://index.minfin.com.ua/>
37. Марков К.А. Проблема визначення поняття соціальної держави в науці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 5. С. 27-36
38. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042
39. Намчук В. А. Моделі соціальної держави / В. А. Намчук // Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації: пленар. засідання, рек. та матеріали підсумк. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 31 жовт. 2008 р. С.219–221.
40. Новікова О. Ф. Соціальна держава: концептуальна основа, критерії визначення та стратегічні пріоритети. Социально-экономические аспекты промышленной политики: Упр. чел. ресурсами: государство, регион, предприятие: Сб. науч. тр. Донецк, 2009.Т.1. С. 12–18.
41. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>
42. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/>

43. Панкевич О.З. Соціальна держава: поняття та загально-теоретична характеристика: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л., 2003. 19 с.

44. Пехник А.В. Виникнення та розвиток концепції соціальної держави. Актуальні проблеми політики : Збірник наукових праць. 2014. С. 96-105

45. Поплавська О.В. Дослідження ефективності корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. Вип. 5. С. 198-203

46. Приступа М.І. Концептуальні підходи до формування сутності поняття «соціальна політика». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 25. С. 114-117

47. Про мінімальний споживчий бюджет: Закон України від 03.07.1991 № 1284-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>

48. Про основні напрями соціальної політики на 1997–2000 роки: Указ Президента України від 18.10.1997 № 1166/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166/97>

49. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>

50. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням: Закон України від 18.01.2001 № 2240-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2240-14>

51. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

52. Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року: Указ Президента України від 24.05.2000 № 717/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/717/2000>

53. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
54. Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 № 556-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-p>
55. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>
56. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
57. Севрюков Д.Г. Еволюція соціальної держави в Західній Європі: історико-теоретичні аспекти: монографія. К.: «Талком», 2014. 422 с.
58. Семигіна Т. В. Моделі соціальної політики економічно розвинутих країн: історія та сучасний розвиток. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 23.00.01. Нац. Пед. Університет імені М. П. Драгоманова. К, 2007. 22 с.
59. Сіленко А.О., Коляденко В.А. Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України: монографія / за наук. ред. В.П. Горбатенко. Київ. 2002. 357 с.
60. Сіленко А. Чи є альтернатива державі загального добробуту? *Нова політика*. 2000. № 1. С. 32–35.
61. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві. *Людина і політика*. 2003. № 1. С. 118–128.
62. Сімкіна О.В. Змістовне наповнення поняття «соціальна політика»: державно-управлінський аспект. *Економіка та держава*. 2012. № 11. С. 122-125
63. Сковронський Д.М. Соціальна держава в умовах політичних та економічних трансформацій: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2013. 19 с.

64. Сковронський Д.М. Ідея та визначення соціальної держави у історіографічному аспекті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. С. 217-223

65. Славна О.В. Громадянське суспільство як основа розвитку правової держави в контексті конституційної реформи. *Міжнародний науковий журнал*. 2017. № 1. С. 16-19

66. Соціальна держава: Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. URL: <http://leksika.com.ua/legal>.

67. Співак В.М. Соціальна, правова держава як фактор розвитку демократичного суспільства в Україні: автореф. дис. ... к.п.н.: 23.00.02 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2001. 14 с.

68. Тропіна В. Б. Фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави в Україні. Автореф. дис.. на здоб. наук. ступ. док. економ. наук зі спеціальності 08.00.08. Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України. Київ: 2009. 54 с.

69. Трудові права військовослужбовців та учасників тероборони: що потрібно знати захисникам. URL: <https://rivne.media/news/trudovi-prava-viyskovosluzhbovtsiv-ta-uchasnikiv-teroboroni-shcho-potribno-znati-zakhisnikam-57536>

70. Туріянова М.М., Данилко В.К., Шпиталенко Г.А., Богоявленська Ю.В., Свінцицька О.М. Соціальна й інноваційна політика в Україні: ДНК, стратегічне та проектне управління в умовах соціально орієнтованої економіки. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 17. С. 312-319

71. Турій О.В. Взаємодія організацій громадянського суспільства з органами державної влади як фактор розвитку громадянського суспільства. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 34-39.

72. Хома Н. Основні підходи до типології моделей соціальної держави. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2014. Випуск 4. С. 81–88

73. Хома Н.М. Модель соціальної держави в умовах глобалізації. *Науковий журнал «Політикус»*. 2015. Вип. 1. С. 52-56
74. Четверікова Л.О. Соціальна держава: структурно-функціональний аналіз: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2006. 19 с.
75. Штейн Л. фон. История социального движения Франции с 1789 года. СПб.: Тип. А. М. Котомина, 1872. 320 с.
76. Штейн Л. фон. Учение об управлении и право управления с сравнением литературы и законодательств Франции, Англии и Германии. СПб.: Изд-во А. С. Гиероглифова, 1874. 650 с.
77. Юрчик Г.М. Генезис та еволюція соціальної політики. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 730-738
78. Якоб М. Проблеми соціальної рівності і справедливості та їх співвідношення в концепціях Т. Гоббса і Дж. Локка. *Вісн. Ін-ту розвитку дитини. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. К., 2009. Вип. 6. С. 54–61.
79. Яковлюк І.В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2000. 199 с.
80. Ярова Л.В. Новітні тенденції соціальної політики у сучасному світі. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 194-201

ДОДАТКИ